

Marko PRANJIC

OVISNICI O PSIHOAKTIVNIM DROGAMA I MOGUĆNOSTI PREVENTIVNOG ODGOJA U SLUŽENJU MLADIMA

UVOD

I naša katehizacija, kao uostalom i mnoge druge evropske,¹ neće moći više ostati indiferentna pred mladima koji budu dolazili iz razorenih obitelji, sredina koje se neće nadahnjivati na evanđeoskim vrednotama, okoline čiji svjetonazor neće odisati toplinom Radosne vijesti. Takozvani „normalni” mladi sve će više ustupati mjesta, na ovaj ili onaj način, hendikepiranima² pa čak i ovisnicima o sastojcima biljnog, životinjskog, mineralnog i sintetskog porijekla, zvanim drogama. Paleta mladih koja je zagrizla u ovaj svijet sve je opsežnija, a samim tim i sve prisutnija tako da bi trebalo biti slijepim da se ne primjećuje ili gluhim da se ne čuje njen očajnički krik što vapije za pomoć.³

Budući da se radi o veoma opsežnoj panorami mladenačke ovisnosti, bilo bi iluzorno očekivati od ovoga izlaganja da bude iscrpno u svakom pogledu. Da ne bih bio preopćenit, namjerno se ograničujem samo na jedan vid suvremene mladenačke devijantnosti: ovisnost o psihoaktivnim drogama, a sve druge oblike ovisnosti kao što su: alkoholizam⁴, ovisnost o duhanu⁵, kavi, čaju⁶, lijekovima⁷, ovisnost tipa organskih otapala⁸ i njima slične ovisnosti, ostavljam po strani.

¹ Usp. GATTI G., *Katehetska zadaća obitelji u suvremenom svijetu*, KSC, Zagreb, 1981; *L'educazione religiosa in famiglia*, La Scuola, Brescia, 1975; *Parrocchia e famiglie*, Atti della XXX settimana nazionale COP, Dehoniane, Napoli, 1980.

² Usp. CODURI L., *Pastorale e catechesi degli handicappati* – u: *Catechesi*, 52(1983)5, 23–40; *Menschen mit einer Behinderung – Anfragen an die Katechese* – u: *Katechetische Blätter*, 105(1980)5; ROSE W.B., *Religious Education with the Handicapped* – u: *The Living Light*, 19(1982) 140–143; SCHWENDENWEIN M., *Was der Gehörlose seelsorgen im Umgang mit den Gehörlosen beachten sollte* – u: *Christlich-pädagogische Blätter*, 93(1980) 244–251.

³ Usp. HERMANN K., RIECK H. (Christiane F.), *Mi djeca s kolodvora ZOO*, Globus, Zagreb, 1980; OLIVENŠTAJN K., *Nema srećnih narkomana*, Medicinska knjiga, Beograd–Zagreb, 1985.

⁴ Usp. GAČIĆ B., *Alkoholizam. Bolest pojedinca i društva*, Zavod za izdavačku delatnost „Filip Višnjić”, Beograd, 1985; HUDOLIN V., *Obiteljsko liječenje*, Školska knjiga, Zagreb, 1986; ISTI, *Bolesti ovisnosti*, Zagreb, 1977.

⁵ Usp. HUDOLIN V., *Bolesti ovisnosti*, Zagreb, 1977, str. 217–252.

⁶ Usp. KUŠEVIĆ V., *Zloupotreba droga*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1987.

⁷ Isto.

⁸ Usp. NOVAK A., *The deliberate inhalation of volatile substances* – u: *Journal of Psychodelic Drugs*, 12(1980) 105; WATSON J.M., *Solvent abuse by children and young adults* – u: *A review. Brit. J. Addict.*, 75(1980) 27.

Iskrena mi je želja da ovo izlaganje ne svrši samo na analizi fenomena ovisnosti o psihoaktivnim drogama, na upozoravanju kako se stvarno moramo uhvatiti u koštac s nečim čemu još nismo dorasli nego i pokušajima kako pomoći mladim ljudima da ne posizu za nečim što ih može učiniti robljem pa i žrtvom prinosičom na oltaru suvremenog bezumlja koje vrtoglavo srlja u provaliju što nije ništa drugo doli grobnica vlastite pohote i podzemlje željenih ali neostvarenih snova što su svojom zamamnošću grohotom lišili mladu osobu sreće za koju je stvorena i na koju je po Božjem naumu pozvana.

DROGE I NJENI OVISNICI⁹

Definicija

Naša Medicinska enciklopedija iz 1957. godine kaže da su droge sirovi, napola preparirani produkti biljnog, životinjskog ili mineralnog porijekla koji služe za izradu lijekova i kao sirovine u tehničke svrhe.¹⁰ S vremenom se ipak pojam droge ograničava na opojne ili narkotičke droge i neke druge supstancije koje djeluju na centralni nervni sustav, ali koje nisu gore spomenutog porijekla već sintetski izrađene supstancije. Ove droge, prema mišljenju nekih autora,¹¹ bilo bi ispravnije nazvati „psihoaktivne droge” ukoliko se njihovo djelovanje nužno odražava na psihički život osobe koja ih uživa, a moglo bi ih se definirati kao „supstancije koje mogu modificirati mentalne funkcije i individualno ponašanje, prouzrokujući funkcionalne ili patološke promjene središnjeg nervnog sustava”.¹²

Neće biti naodmet da se ovdje pozabavimo i pojedinim pojmovima koji se odnose na droge radi lakšeg razumijevanja problematike.

Opojnim ili narkotičkim drogama smatralo se najprije opijum te njegove pređevine i kemijski čiste supstancije iz njega ekstrahirane kao što su npr. morfin ili kofein. Taj naziv je u početku imao svoje opravdanje jer te supstancije zaista imaju opojni učinak. Ali, već je i ranije zapaženo da i neke druge materije pri zloupotrebi mogu stvarati slične negativne i socijalne posljedice kao i opojne droge, iako nemaju opojni učinak. Tako su i neke „neopojne” droge postale „opojnima” u zakonodavstvima mnogih država unatoč odsutnosti ma kakve farmakološke osnove za takav naziv. Jedino zajedničko svojstvo spomenutih droga ostala je ne opojnost nego stvaranje ovisnosti uz negativne socijalne i zdravstvene posljedice.

Pod *opijatima* prvenstveno se podrazumijeva preparate i kemijske čiste supstance dobivene iz opijuma, ali ne i sam opijum, dok se *opioidima* smatraju sintetske supstancije koje imaju morfinu sličan učinak, ali nisu kemijske strukture morfina.

⁹ Zbog široke informacije, jednostavnosti stila i velike kompetencije u ovom dijelu svoga izlaganja dat ću prednost razmišljanjima dr. Vladimira Kuševića što ih je objelodanio u svojoj knjizi: *Zloupotreba droga*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1987.

¹⁰ *Medicinska enciklopedija*, Sv. 1, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1957.

¹¹ Usp. HUDOLIN V., *Istina o drogama*, Jugoslavenska medicinska naklada, Zagreb, 1982. Isto mišljenje zastupa Kušević i mnogi autori kojima se on služi.

¹² National Commission on Marijuana and Drug Abuse: *Marijuana a Signal of Misunderstanding*. First Report. U.S. Government Printing Office, Washington D.C., 1972, str. 49.

Danas se pojmovi „opijati” i „opioidi” sve više alternativno upotrebljavaju u smislu supstancija koje imaju opijumu sličan učinak.

Psihotropne supstancije su pak stimulatori ili depresori koji potiskuju odnosno smiruju rad središnjeg nervnog sustava, te halucinogene supstancije koje djeluju na mozak, kreirajući psihičke reakcije: budnost ili san, halucinacije, psihičke doživljaje, sposobnost zapažanja i reagiranja, kretanja, vladanja, razmišljanja itd.

Kriva upotreba droga

Pod krivom upotrebom ili zloupotrebom droga podrazumijeva se konzumiranje psihoaktivnih supstancija u omjeru za kojeg je vjerojatno da će prouzrokovati mentalnu disfunkciju i poremećeno ponašanje,¹³ a može svršiti u ovisnosti koja je zapravo pretjerana patološka povezanost za neke supstancije ili neke nematerijalne objekte uz često nesavladivu želju da se nastavi s uzimanjem odnosnih supstancija. Produženo uzimanje psihoaktivnih droga praćeno u početku euforijom, osjećajem zadovoljstva, odnosno užitka, može stvoriti u čovjeku neodoljivu ili teško savladivu želju, žudnju ili pomamu da nastavi uzimanje, pa droga može postati bitan, odnosno dominantan sadržaj njegova života, a žudnja za njom karakteristika njegovog ponašanja. S naknadnim uzimanjem droge obično prestaje euforija, ali se nastavlja konzumiranje zbog straha od simptoma apstinencije. Na taj način uzimanje droge postaje za ovisnika uvjet da bi mogao relativno „normalno” funkcionirati. Sve to vodi k zatvaranju kruga čije su karakteristike intoksikacija, kronične fizičke i psihičke smetnje, respiratorna depresija, sniženje ili povišenje krvnog pritiska, tjeskoba, besanica, depresivna stanja, gubitak apetita, tremor itd, a predoziranje može imati i fatalni ishod po život uživaoca.

Ovakav oblik egzistencije nužno uvjetuje promjene u ponašanju i u odnosu prema okolini. Droga postaje faktor organizacije života, njoj je sve podređeno, ne biraju se sredstva da se do nje dođe. Ovisnik postupno gubi interes za obitelj, rad, prijatelje, okolinu te se orijentira prema životu na marginama društva. Zato su socijalni problemi povezani s ovisnostima u pravilu teži od zdravstvenih, a izgledi za vraćanje u redovne društvene tokove vrlo ograničeni.

Svjetska zdravstvena organizacija će ovako definirati ovisnost o drogama: „Psihičko, a katkad i fizičko stanje, koje je posljedica interakcije između živog organizma i droge, okarakterizirano promjenom ponašanja i drugim reakcijama, a uvijek uključuje prinudu da se droga uzima trajno ili periodično kako bi se postigao njezin psihički učinak ili, katkada, da bi se izbjegla neugodnost uslijed njezina neuzimanja.”¹⁴

Pod *psihičkom ovisnošću* podrazumijeva se stanje u kojem droga stvara „osjećaj zadovoljstva i psihički poriv za povremenim ili trajnim uzimanjem droge da bi se izazvalo zadovoljstvo, ili otklonila nelagodnost”¹⁵ dok je *fizička ovisnost* „adap-

¹³ Isto, str. 82.

¹⁴ World Health Organization (WHO), Techn. Rep. Ser., No 407, 1969.

¹⁵ Isto.

tivno stanje koje se manifestira intenzivnim fizičkim smetnjama, ako se uzimanje droge prekine”.¹⁶ S prekidanjem konzumiranja droge rađaju se *sindromi apstinencije* ili *apstinencijska kriza*, a sastoji se „od specifičnih simptoma i znakova psihičke i fizičke prirode koji su karakteristični za svaki tip droge”.¹⁷ Takvi su simptomi znojenje, drhtanje, mučnina, povraćanje, bolovi u mišićima, povišenje temperature, grčevi u želucu, ubrzano disanje, delirij i sl.

Ovisnost o drogama naziva se još *toksikomanija*, a osoba koja trpi dotično stanje *toksikoman*. Naziv nije najsretnije odabran jer s drogom nije nužno povezana i toksičnost kao što je slučaj i s terminima *narkomanija* i *narkoman* što koji puta nema nikakve veze s opojnošću premda bi to izgledalo iz nazivlja. Zato neki autori preporučuju da se izbjegava ovo neprecizno pojmovlje.¹⁸

U govoru o drogama postoji i izraz *unakrsna ovisnost*, a znači da će jedan organizam ukoliko je ovisan o jednoj supstanciji biti u pravilu ovisan i o drugima sličnog farmakološkog djelovanja tako da se u slučaju pomanjkanja jedne supstancije može upotrebljavati druga iz iste grupe. Suprotno tome je tzv. *unakrsna tolerancija*, tj. tolerancija prema jednoj drogi istovremeno znači i toleranciju prema ostalim drogama iste farmakološke grupe. *Inverzna tolerancija* pak znači da pojedini ovisnici mogu, naročito u slučaju halucinogenih droga, kontrolirati doziranje do tog stupnja da postižu jednak učinak sa smanjenom dozom.

U rječniku zlupotrebe drogama spominje se *politoksikomanija*, a znači da čovjek može biti ovisan ne samo o jednoj već istovremeno o više droga koje pripadaju različitim farmakološkim skupinama. Neki autori ne zaziru od toga da droge dijele na *tvrde* i *meke*, ali granica među njima nije jasno postavljena. Pod tvrdim se uvijek podrazumijevaju opijati, naročito heroin i morfin, a katkad i halucinogene droge, posebno LSD, dok se pod mekima uvijek podrazumijevaju preparati kanabisa, a katkad i kokain te psihostimulansi.

Uživaoci psihoaktivnih supstancija njeguju i posebnu vrstu rječnika¹⁹ s obzirom na pribavljanje, posjedovanje i konzumiranje droga. Spomenut ćemo ovdje samo tri pojma koji su najprisutniji u dotičnoj literaturi:

Trip (putovanje) označuje period djelovanja određene halucinogene supstancije;

Bad trip (loše putovanje), djelovanje droge povezano s tjeskobom, osjećajem proganjanja, vizijama monsturoznih oblika i slično.

Flash-back (odbljesak) sastoji se od nenadanog vraćanja doživljaja sličnog onome što je kušan za vrijeme prethodnog tripa u gotovo istom intenzitetu.

Cijeli niz dotičnog nazivlja može se naći u skoro svakoj stručnoj knjizi o drogama, ali ovo nekoliko osnovnih pojmova pomoći će nam da se lakše krećemo na području razmišljanja o psihoaktivnim drogama i da učinkovitije sagledamo njihov utjecaj na devijantno ponašanje ovisnika.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Kušević i od njega navođeni autori.

¹⁹ Njega je pokušao sintetizirati u nas prof. dr. HUDOLIN Vladimir u knjizi *Mi djeca s kolodvora ZOO*, od HERMANN K. i Rieck H., Globus, Zagreb, 1980, str. 297–342, a i u svojoj knjizi *Rječnik ovisnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.

Kratki uvid u zloupotrebu droga u Jugoslaviji

Premda se Jugoslavija prije drugog svjetskog rata ubrajala među pet najvećih proizvođača opijuma, ipak ovisnost niti izdaleka nije odgovarala stupnju njene proizvodnje. Broj uživalaca droge bio je skoro neznatan tako da problem zapravo nije postojao sve tamo do polovice sedamdesetih godina kad se javljaju prvi znaci šire zloupotrebe lakih droga naročito u Beogradu i Zagrebu. Stvar će se sve više intenzivirati naročito zbog geografskog položaja Jugoslavije. Naime, početkom osamdesetih godina granice jugoslavenske države prijeći će preko 100 milijuna ljudi.²⁰ Među njima su i krijumčari droge u zemlje Zapadne Evrope. Tom prilikom jugoslavenski teritorij neće biti samo prolazan, nego će se i na njemu stvarati sve veće oaze raspačavanja i konzumiranja psihoaktivnih supstancija. U početku se radi o lakšim drogama (marihuana i hašiš) koji uglavnom dolaze s Bliskog istoka te određena količina makedonskog opijuma koji se ne uzima na usta, nego ekstrahiran u obliku morfina, intravenski.

Prve količine heroina, jedne od najrazornijih psihoaktivnih droga, zaplijenjene su 1977. godine. Od tada zapljene su sve češće i sve obilatije da bi se 1980. godine došlo do 301 kg što je 27% sveukupno zaplijenjenog heroina u Evropi.²¹ Od tranzitnosti naš teritorij sve više prelazi na konzumatorstvo. Sama činjenica da je na području Jugoslavije u roku od četiri godine (1976–1980) bilo lišeno slobode 1.163 osobe zbog trgovine opojnim drogama od kojih je 448 jugoslavenskog državljanstva, već puno govori. Kad se uzme u obzir da je drugih 319 jugoslavenskih građana zbog toga uhapšeno u ostalim zemljama, bilo bi iluzorno vjerovati da su svojih 484 kg različitih opojnih supstancija nudili samo strancima, a ne i pripadnicima ove države.²²

Provale, krivotvorenja liječničkih recepata u svrhu pribavljanja droga kod nas su u stalnom porastu. Do 1974. godine u Jugoslaviji su zabilježena samo 52 takva slučaja, a od 1977. do 1981. godine 358. Dakle u razdoblju od svega četiri godine zloupotreba se povećala za preko 688%²³ Prema podacima SUP-a evidentirano je 1970. godine 250 uživalaca najrazličitijih opijata, da bi četiri godine kasnije (1974) bilo registrirano 2.555 ili u postotcima za 1.022% više. Stvar se nastavlja pa izgleda ovako: 1978 – 5.678, 1980. nešto preko 8.000, a danas se ocjenjuje da ih ima preko 10.000 ili za 4.000% više nego 1970. godine. Svakako, više od broja uživalaca treba zabrinjavati brzina njihova širenja među populacijom. Primjera radi, 1981. godine registrirano je u Beogradu 12 smrtnih slučajeva zbog predoziranja heroina, a do kraja 1982. godine broj se popeo na 30 ili u postotcima 250% više nego prije.

Koliko god ove statistike izgledale začuđujuće ipak još uvijek nisu slika prave stvarnosti. Budući da se radi o ilegalnoj djelatnosti teško ju je obuhvatiti statističkim podacima. Opće je poznato da tek 5–18% ovisnika traži intervent zdravstvene

20 Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, 1981.

21 Isto.

22 Isto.

23 Isto.

ustanove gdje je onda moguće registrirati njihov broj. Imajući to u vidu donosimo ovdje nekoliko statističkih podataka o liječenju od psihoaktivnih droga pri Zavodu za zaštitu zdravlja SR Hrvatske. 1976. godine liječeno je 131 osoba, a 1985. godine 350. Prema spomenutoj osnovi za ocjenu kretao bi se u 1985. godini broj osoba ovisnih o drogama u SR Hrvatskoj između 1.944 i 7.000, a prema podacima SUP-a između 19 i 20 tisuća.

1979. godine bilo je u Hrvatskoj 1.327 osoba evidentiranih zbog uzimanja ili rasturanja droga, a u 1981. bilo ih je već 2.503; u 1982. g. – 2.918, u 1983. g. – 3.207, a u 1984. g. – 3.686 što predstavlja porast od 278% u svega šest godina.

Ni kod ovoga primjera broj ne zabrinjava toliko koliko brzina njegova uspona. Izgleda da se i kod nas događa ono što se dešava i u drugim zemljama svijeta, naime to da se poraslo ovisnika ne uzima previše ozbiljno i da se tome ne posvećuje posebna pažnja. Na taj način sve više raste raspon između potreba za liječenjem ugroženih i materijalne mogućnosti da im se to osigura. Borba za suzbijanje ove suvremene pošasti izgleda previše fragmentarna, svodi se na pojedine resore, institucije, društveno-političke zajednice bez dostatne koordinacije.

Ništa manje nije opasna neinformiranost, slabo poznavanje ovog područja ljudske devijantnosti. Istini za volju, zloupotreba droga u nas nije još uvijek uzela takve razmjere da bi bili nesavladivi, ali krajnje je vrijeme da se shvati kako je to težak društveni problem, a ne samo problem pojedinog resora, te da je za njegovo suzbijanje neophodno potrebna koordinacija svih raspoloživih snaga, a ne pripuštanja samo, recimo, psihijatriji.

Razlozi konzumiranja droga

Teško je shvatiti da postoje osobe koje ne žele dovoljno sagledati rizičnost uživanja psihoaktivnih droga. Upravo takva jedna situacija potiče na razmišljanje. Čovjek se pita zašto ljudi srljaju u nešto što znaju da im može itekako ugroziti egzistenciju? Zašto nije dovoljno upozorenje pa da čovjek ne krene tim putem? Zašto nije dostatno tuđe iskustvo kao pouka i upozorenje? Teoretičari navode najrazličitije razloge:

Rasni problem

Prvi simptomi zloupotrebe droge u SAD pokazali su se prilikom gradnje transameričke željezničke pruge. Uživaoi su bili Kinezi, a činili su to iz običaja. Njihovu praksu su brzo prihvatili i drugi radnici među kojima je bio najveći broj crnaca, a preko njih se konzumiranje opijuma proširilo u sirotinjske slamove gdje su živjeli brojni pripadnici crne i žute rase. Tako se došlo do uvjerenja da je samo dotičnim rasama zbog njihovih genetskih, psihičkih i fizičkih osobina, a i zbog tradicija koje njeguju, posebni oblik mističnosti, svojstveno uzimanje narkotika. Međutim, kad je konzumiranje prošlo i u tabor bijelaca, samim tim palo je kao razlog i dotadašnje uvjerenje. Uživanje droga, prema tome, nije isključivo vezano samo uz određenu rasu.

Amoralnost i asocijalnost

Sve dotle dok se potrošače droga smatralo amoralnim, asocijalnim, dekadentnim, društvenim otpadom koji zaslužuje drakonski represivne mjere, sve dotle je načelo amoralnosti ostalo kriterij ponašanja „moralnih” prema „amoralnim”. Na taj način je potrošnja droge kriminalizirana, a njeni uživaoci smatrani kriminalcima. Terapija se sastojala u drakonskom kažnjavanju i zbog malog posjedovanja i konzumiranja marihuane. Uživaoci su privođeni u zatvore koji su s vremenom postala glavna obučavališta za uživanje kudikamo jačih psihoaktivnih supstancija. Nestvarni kriminalci su iz takvih sredina izlazili potpunoma „školovani” za uživanje i preprodavanje heroina. Takve mjere, umjesto da su išle za resocijalizacijom uživalaca, gurnule su ih na margine društva, pa je i njihov učinak bio zato posve suprotan od iščekivanja.

Hedonizam

Jedan od načina interpretiranja razložnosti uzimanja droga, koji nije u sebi nužno uključivao i moralnu osudu, bio je hedonizam. Naime, vjerovalo se da čovjek ima pravo na određeno uživanje, pa ako ga ne može postići „moralnim” putem, onda se može uteći određenim „pomagalima”. Ukoliko uzimanje droga stvara veliki užitak i zadovoljstvo prije nego što počme stvarati problem, nije se vidjelo velikog razloga da se to ne bi činilo. Smatralo se, naime, da čovjek može ostati na „distanci” i na taj način ne postati ovisnikom. Hedonističko poimanje, postavljanja užitka kao jednog od osnovnih uporišta ljudske egzistencije, sve je više hvatalo korijen među mladima koji su osporavali svu postojeću praksu, bilo onu društvenu, političku pa i religioznu. Takav pristup otvorio je još šire vrata uživanju psihoaktivnih droga, posebno šezdesetih i sedamdesetih godina među mladim ljudima na Zapadu. Droga je postala dio njihova vrijednosnog sustava.

Kurioznost

Radoznalost, osim što može biti motorna snaga za stjecanje novih korisnih spoznaja i iskustava, može biti i podstrek da čovjek kuša nešto što ga može jako koštati. Kao karakteristika veoma je svojstvena ljudima u razvojnoj dobi kad traže autoritet i identifikaciju izvan roditeljskog doma, odnosno kad stječu spoznaju o svijetu izvan sebe. Nije rijedak slučaj da takva radoznalost dovede mladića i u vode uživanja droge. Vjerojatno nikada mladi nisu međusobno toliko bili solidarni kao što su to danas. Jedni se identificiraju s drugima ne samo u onome što promiče ljudski život nego i u onome što ga može fatalno zaustaviti. Jedan od faktora identifikacije sigurno je i moda kao vanjska manifestacija nonkonformizma, pribjegavanje nekoj novoj standardizaciji, koja ne isključuje nužno niti konzumiranje droga, ili se barem postaje tolerantan prema tome.

Radoznali eksperimentatori obično nisu dovoljno informirani, a još manje formirani s obzirom na opasnost koja prijete od uživanja droga. Dapače, služeći se literaturom koja veliča stanja uživalaca psihoaktivnih supstancija, rado posegnu za njima. Isto tako dezinformiranje sa strane službenih institucija može biti razlogom da se nakon kušanja „lakih” droga koje su od službenih lica proglašene „stravič-

nima", a iskustvo pokaže da to nije baš tako, olako se sud o njima pripiše i onim „teškim” koje, nažalost, ne puštaju više tako olako uživaoca iz svojih ruku. Dezinformacija, isto tako kao i nedostatna informacija, može biti poticajem uživanja opijata.

Osobnost

Neki autori ne zaziru od toga da razlog uzimanja droga leži u osobinama ličnosti pa smatraju da biološke predispozicije mogu biti dominantne bez obzira na vanjske faktore, odnosno one psihološke naravi. Na taj način stavlja se u prvi plan konstitucionalne, odnosno genetske predispozicije, metaboličke smetnje, psihopatološke nastranosti, bijeg od realnosti, defektna funkcija ega strah i suicidalni nagon. Karakteristike ličnosti na koje se najčešće ukazuje jesu: niska tolerancija na frustraciju, mala razina samopoštovanja, depresivnost, pasivnost, rezignacija, osjećaj inferiornosti, narcisoidnost, emocionalna nezrelost, nesnalaženje u međuljudskim odnosima.

Ni ovaj kriterij ne treba uzimati previše „dogmatično”. Dokazano je naime da među ovisnicima sigurno ima ovakvih osobnosti, ali je isto tako dokazano da ima ovisnika koji nemaju ovakve duševne karakteristike, odnosno koji ih imaju ali nisu ovisnici. To će reći da duševno labilna osoba ne mora nužno biti žrtva psihoaktivnih supstancija. Drugim riječima, hoće li pojedinac krenuti putem uzimanja neke droge i ovisnosti vezano je uz sredinu, a dubina ovisnosti vjerojatno je više vezana uz osobine ličnosti. Prihvatanje hipoteze o dominantnosti uloge ličnosti moglo bi nas dovesti do apsurdnih zaključaka da je npr. američka armija u Vijetnamu, u kojoj je trećina vojnika konzumirala heroin, a u nekim jedinicama gotovo svi, bila sastavljena od čistih psihopata i nastranih osobnosti ili da je npr. takvih ličnosti bilo izuzetno mnogo u carskoj Kini gdje je preko 40.000.000 ljudi pušilo opijum. To nas vodi do zaključka da su ipak neki drugi faktori, a ne struktura osobnosti temelj proširene zloupotrebe droga.

Dostupnost

Jedan od razloga uzimanja droge sigurno je i mogućnost da se dođe do nje. Svjedok su tome i 1 do 2% američkih liječnika koji upotrebljavaju drogu i na taj način postaju najbrojnija profesija ovisnika o psihoaktivnim supstancijama. Očito je da se ne može ni upotrebljavati ni zloupotrebljavati nešto do čega se ne može doći ili što se ne posjeduje. Do takve ideje su došli i neki američki kongresmeni pa su svu svoju pažnju usredotočili na sprečavanje dostupa opijatima, ali represivne vlasti su bile već tada uvjerenja da se tako neće jednom zauvijek otkloniti i potreba, odnosno želja za njom. Ne osporavajući istinitost ove ideje ipak treba shvatiti da ne postoji recipročnost između dostupnosti i uzimanja droge. Za to postoji mnoštvo dokaza. Primjera radi: naše makedonsko područje prije II. svjetskog rata bilo je jedno od najvećih proizvođača opijuma u svijetu pa ipak nije zbog toga bilo i jedan od centara najveće ovisnosti. Dakle, razloge će ipak trebati tražiti i u nečem drugom.

Ekonomski uzroci

I određeni ekonomski razlozi mogu utjecati na proizvodnju odnosno konzumiranje psihoaktivnih supstancija. Velike mase poljoprivrednih proizvođača u nekim zemljama su zbog praktičnih razloga usredotočene na proizvodnju droga jer nemaju nikakve druge mogućnosti stjecanja novca doli putem proizvodnje opijuma. Osim toga samo transportiranje je vrlo jednostavno jer je vrijednost koncentrirana na veoma malom prostoru pa ne zahtijeva velike investicije u prebacivanju s jednog kraja na drugi. Nadalje, ekonomske nedaće u nekim zemljama su bitan faktor potrošnje droge. Materijalna oskudica, glad, bijeda, osnovni su razlozi žvakanja koka lišća u nekim zemljama Južne Amerike gdje žvakanje služi prvenstveno suzbijanju gladi. Identičan je razlog i konzumiranja opijuma u jugoistočnoj Aziji.

Samim tim ne želimo reći da su glad i bijeda glavni razlozi i jedini faktori uživanja droga, jer postoje zemlje i narodi gdje se konzumiraju psihoaktivne supstancije premda nema materijalne bijede niti egzistencijalne ugroženosti. Konačno, zakon ponude i potražnje djeluje i na ilegalnom tržištu. Povećana ponuda i sniženje cijena stimuliraju povećanje potrošnje, a stvorena povećana potrošnja stimulira povećanje ponude, tako da zapravo droga stvara drogu.

Izobilje i dokolica

Blagostanje, visoki standard, kompjutorizacija poslovnih mjesta, skraćivanje radnog vremena u mnogim narodima stvorilo je visoku kupovnu moć i veliki prostor slobodnog vremena. S druge pak strane, taj isti pristup radu stvara i visoki kvocijent nezaposlenosti naročito među mladim ljudima koji zapravo dosta komotno žive na račun dobrostojećih roditelja. Njihov život je prožet čekanjem i dokolicom što se pretvara u neku vrstu „socijalnog puberteta” izdvojenog od rada i društvenih uloga koje bi u toj dobi trebale stupiti na scenu. Bez dublje analize može se sa sigurnošću dokazati da su dokolica i izobilje nesumnjivi faktori koji doprinose najprije eksperimentiranju, a onda i samom uživanju droga.

Krizne situacije

I kriza kao osnovna komponenta ljudskog življenja može biti razlogom pristajanja uz drogu. Ima osoba koje jako teško podnose nemoć, nesigurnost, sučeljenje, strah, pa da nađu izlaz iz slične situacije čine to putem uzimanja droga. Međutim, povratak iz tripa čini stvarnost još težom i nesnošljivom pa samo to potencira ponovo pripuštanje uživanju opijata što nužno vodi u ovisnost. Zato su krizne situacije vrlo često most k uzimanju droga. Kad bi bile pod vlašću individua, onda stvar ne bi bila tako beznadna, no budući da nadilaze osobu, ona često puta, bez ikakve krivnje, postaje žrtvom vlastitih „iznašašća” jer se želi osloboditi nečega zbog čega nije kriva. Kad su takve krize temelj individualnih zastranjenja samo je moguće odgojnim putem priskočiti osobi u pomoć da postane imunija na slična zastranjenja.

Lijekovi – put do droga

Gdje god se postavi ekonomija kao posljednji razlog, obično dolazi do manipulacije. Iako nigdje u svijetu pretjerana upotreba psihoaktivnih tvari nije direktno dovela do masovne zloupotrebe, ona je za nju u mnogim zemljama stvorila povoljnu klimu. Budući da mnoge transnacionalne kompanije farmaceutskog profila idu za tim da prvenstveno ostvaruju profit, onda se i usmjeruju prema onim lijekovima koji su najinteresantniji s gledišta potrošnje. Takvi lijekovi su u prvom redu psihofarmaci koji su ujedno najrašireniji farmaceutski proizvodi, a njihovo propisivanje poprimilo je ogromne razmjere. Primjera radi Nacionalna zdravstvena služba u Velikoj Britaniji troši godišnje oko 150 milijuna dolara za kupovinu farmaceutskih proizvoda, a na sredstva za umirenje troši se 8 milijuna dolara. Ocjenjuje se da Librium i Valium predstavljaju 60% potrošnje lijekova za umirenje.²³ Ljudi su se postupno počeli navikavati da životne poteškoće rješavaju uz pomoć psihoaktivnih supstancija, a uzimanje tih lijekova postalo je prihvaćen stil ponašanja.

Utjecaj istomišljenika

Potreba samodokazivanja u grupi kojoj se želi cjelovito pripadati, odnosno nemogućnost da se postane ravnopravni član, kod čovjeka svakako stvara određene krize da ne kažem poraz. To je naročito vidljivo kod adolescenata jer im grupa kao takva pruža mogućnost identifikacije s pojedincem, odnosno s cjelinom. U isto vrijeme ona nudi zaštitu, nadomjestak za obitelj, ambijent u kojem se pojedinac osjeća lagodno. Ako takva grupa kojim slučajem konzumira drogu, neizbježno je da će se tim baviti i onaj koji joj izvana pristupa i koji želi biti njen „punopravni” član. Budući pak da se u grupi može naći i zaliha droge, ona ujedno postaje jamstvo sigurnog zbrinjavanja.

Nagovor

Skoro je postalo pravilo da osoba počima uživati drogu zato što je potaknuta, bolje rečeno nagovorena od nekoga tko joj nešto znači. Obično je to prijatelj, bračni drug, pripadnik grupe, znanac za kojeg je potencijalni ovisnik emotivno vezan, odnosno osoba u kojoj vidi uzor i autoritet, a koja je i sama ovisnik. Vrlo je rijedak slučaj da nove ovisnike vrbuje netko tko to nije.

Nonkonformizam

Naročito među mladima ovo je jedan od faktora počimanja uživanja droge. Bilo je to posebno naglašeno šezdesetih godina kad je omladina osporavala sve što je zatekla, svijet odraslih, njihov način života i vrijednosni sustav. Mnogi od njih prihvatili su i uživanje droga ili barem tolerantan stav prema tome. To je ujedno i oblik distanciranja od kulture, tradicije i vrijednosnog sustava prethodne generacije. Takav oblik nonkonformizma i osporavanja ostavio je kod mnogih prilično raširenu zloupotrebu droge.

^{23a} Usp. LEVINSON C., *Les trusts du médicaments*, Seuil, 1974.

Nanizali smo cijeli spektar faktora kojima su različiti autori u različitim periodima pripisivali temeljno značenje ili su ih pak smatrali bitnom karikom u širenju zloupotrebe droga. Istini za volju, među njima ima i takvih koji su već davno napušteni (rasni faktori). Ostaje pak činjenica da su neki od njih dominantni kod jedne osobe dok su drugi kod druge, pa je stoga krivo zaključiti da postoji samo jedan isključivi razlog konzumiranja droga. Faktori su vrlo različiti već prema sklonosti osobe, njenoj psihofizičkoj konzistentnosti, njenoj okolini, njenom duševnom doživljavanju, mjestu i ulozi u društvu, razvojnoj dobi itd. Zato nam nijedan od spomenutih faktora ne daju zadovoljavajuće objašnjenje cjelovitog fenomena. On je očito višezročan, pa različiti faktori mogu dovesti do istih ili sličnih rezultata. Ne zanemarujući psihološki, odnosno biološki faktor koji u pojedinim situacijama mogu imati veće ili manje značenje, ostaje na snazi da se tu prvenstveno radi o društvenoj pojavi koja se nikako ne smije promatrati izvan njenog konteksta, i da ne treba zaboraviti da društveni uvjeti dobrim dijelom određuju čovjeka, njegove stavove, a potom i njegova ponašanja.

Potrošači droga

Nakon što smo razmotrili razloge konzumiranja droga dobro je da se upitamo i tko su potrošači psihoaktivnih supstancija. Prema načinu potrošnje i socijalnom funkcioniranju može ih se svrstati u slijedeće skupine:

Eksperimentatori: osobe koje su radoznale prema efektima droga pa kušaju jednu ili više njih, ali ne postaju ovisnici;

Rekreacioni potrošači uzimaju uglavnom povremeno i to u pojedinim zgodama pijate i slične supstancije. Vrlo mali dio njih postaju ovisnici.

Funkcionalni potrošači su osobe koji redovno troše neku psihoaktivnu supstanciju i postali su ovisni, ali socijalno normalno funkcioniraju tako da njihova ovisnost nije zapravo uočljiva niti je po druge riskantna. Ima osoba koje ne samo što dobro funkcioniraju već mogu i bolje funkcionirati uz upotrebu droga u pojedinim slučajevima.²⁴

Disfunkcionalni ovisnici su oni koji više ne mogu socijalno normalno funkcionirati, za koje je droga postala središnji sadržaj i bitni faktor organiziranja života. To su ljudi čijim životom dominira droga. Oni se često regrutiraju iz devijanata, široke heterogene socijalno-patološke grupe različitih oblika, društveno neprihvatljivog ponašanja, kao što su delikvencija, omladinska delikvencija, prostitucija, skitništvo, huliganstvo i tome slično.

Socio-tradicionalni potrošači vezani su uglavnom uz tradicionalne oblike života i privređivanja u nerazvijenim, agrarnim zemljama. Motivi uzimanja droge kod njih su socijalni kontekst, liječenje i uživanje, glad i bijeda, vjerski rituali, a uvijek je to povezano s tradicijama društva.

Terapijski potrošači su oni koji konzumiraju drogu pod vidom lijeka. U vrlo rijetkim slučajevima postaju ovisnici, ali i takvi imaju, obično nakon prekida tera-

²⁴ HESSE R. F., *Drug abuse: changing perspectives in longterm social and political strategies* – u: BOURNE P.G. (izd.), *Addictions*. Academic Press, New York, 1974.

pije, relativno blage apstinencijske simptome. Za razliku od ostalih ovisnika oni obično rado prihvaćaju medicinski tretman i na njega najčešće dobro reagiraju.

Zloupotreba droga

Nema spora da postoji korelacija između kriminala, socijalne patologije i zloupotrebe droga,²⁵ premda bi bilo neodgovorno ustvrditi da se radi o monokauzalnoj vezi, naime to da uživatelj droge nužno mora biti kriminalac ili socijalno patološka osobnost. Radi se prvenstveno o složenoj interakciji socijalnih i osobnih faktora.

Droga i asocijalna ponašanja

Bez daljnijega postoje devijantna ponašanja i tamo gdje nema konzumiranja droga pa se iz toga može zaključiti da uzroci ovakvog ponašanja ne leže nužno u uživanju droga. Nadalje, kod mnogih potrošača droge, oblici parazitizma i drugih oblika asocijalnosti prethodili su konzumiranju te su utjecali na usvajanje stava ovisnosti.²⁶ S druge pak strane nesumnjivo je da su se mnogi ovisnici u svojoj ovisnosti počeli baviti kriminalom, usvajati devijantna ponašanja samo da bi došli do psihoaktivnih supstancija. Gubili su interes za rad, bivali su nesposobni za bilo kakav oblik fizičkog, odnosno psihičkog napora, a sredstva za život priskrbli su oblicima parazitalnog i asocijalnog ponašanja kao što su: prosjačenje, prostitucija, a nisu zazirali ni od kriminala. Prema nekim istraživanjima²⁷ u krugu prostitutki ni izdaleka nisu zastupljene žene ovisnice o drogi u mjeri u kojoj su prostitutke zastupljene među ženama koje zloupotrebljavaju drogu. To daje zaključiti da su se ovisnice počele baviti prostitucijom da bi mogle doći do opijata i njima sličnih psihoaktivnih supstancija. Nije ništa drukčije niti kod zastranjenja muškaraca.

Droga i kriminal

Veoma je teško ustvrditi što više na što utječe, ovisnost na kriminal ili kriminal na ovisnost. Istraživanja s tih područja ukazuju i na jedno i na drugo. Westman²⁸ će ustvrditi: „Nisu svi ovisnici obični kriminalci, ali teško je naći ovisnika koji nije, prije ili kasnije, posegao za krivičnim djelom da bi održao svoju ovisnost.” Govoreći o prilikama u SAD, isti autor nadalje kaže: „Čini se da možemo pouzdano smatrati da je ovisnost o drogama u posljednjih dvadeset godina bila najveći pojedinačni doprinosilac kriminalu.”

Istraživanja pak američke policije dolaze do toga da je približno polovica svih zločina u toj zemlji bila povezana s ovisnošću o drogama.²⁹ Neki autori pokazuju

²⁵ Usp. HERMANN K., nav. dj.

²⁶ Usp. SINGER M., *Droga, omladina i kriminalitet*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975.

²⁷ Isto.

²⁸ WESTMAN W.C., *The Drug Epidemic*. Dhe Dial Press, New York, 1970, str. 30.

²⁹ Usp. LINDESMITH A.R., *The Addict and the Law*. Indiana University Press, Bloomington, 1985, str. 127.

da je pad kriminala usko povezan s padom ovisnosti o drogama.³⁰ Prema tome nema sumnje da ovisnost uvodi u asocijalnost i delikventno ponašanje.

Međutim sve više postoji teza koje tvrde baš suprotno, tj. da je ovisnost o drogama nadogradnja na ranije formirana asocijalna i delikventna ponašanja. Veliki broj američkih istraživača tvrdi da je delikventnost prethodila uživanju droga, naročito heroina.³¹ Impresivni su zaključci Browna i njegovih suradnika.³² Oni tvrde da je 74% odraslih ovisnika o heroinu i 78% ovisnika omladinaca počinilo krivična djela prije prve upotrebe heroina. I druge države donose slične podatke.³³ Stanje kod nas nije ništa drukčije. Od osuđenih je ovisnika u Srbiji 65,5%, a od onih koji su odgovarali pred Okružnim sudom u Beogradu čak 78% bilo ranije osuđivano za različita krivična djela.³⁴

Visoki postotak bavljenja kriminalom i usvajanja delikventnog ponašanja prije početka uživanja droge vodi do zaključka da to nije samo usputna informacija nego pravilo. Ako dakle devijantno odnosno delikventno ponašanje najčešće prethodi uzimanju droga, onda uživanje droge, u pravilu, ne može biti uzrok početnog uključivanja u delinkvenciju što pak ne isključuje faktor pojačavanja delinkventnog ponašanja.³⁵

Krivična djela povezana s uživanjem droga možemo uglavnom podijeliti u četiri kategorije:

- a) djela izvršena pod utjecajem droge;
- b) djela počinjena u cilju priskrbljivanja droge;
- c) djela pomaganja pri zloupotrebi droge
- d) djela ilegalne trgovine drogama.

Djela počinjena pod djelovanjem droge

Kriminalnim ponašanjem najviše se bave osobe koje su pod djelovanjem sintetskih psihostimulatora kao što su recimo amfetamin, metamfetamin i sl.³⁶ To se ne događa u slučajevima neuobičajenih terapijskih doza nego u slučajevima predoziranja i pri intravenskoj upotrebi. Obično doze sintetskih psihostimulatora sadrže od 5 do 25 mg, kompulzivni ovisnici često sebi ubrizgavaju od 500–1.000 mg. Lažni osjećaj povećane snage i patološko samopouzdanje što ih stvaraju te droge temelj su

³⁰ Usp. DUPONT R. L. GREENE M. H., *The dynamics of a heroin addiction epidemic* — u: Science, 181(1983) 716.

³¹ Tako npr. Vaillant, Jacoby, Friedman, Johnston, O'Malley, Eveland.

³² Usp. BROWB B.S., GAUVEY S.K., MEYERS M.B., STARK S.D., *In their own words: Addict's reasons for initiating and withdrawing from heroin* — u: Int. J. Addict., 6(1971) 635.

³³ Tako recimo istraživači u Japanu, Nizuzemskoj, Izraelu, Švedskoj.

³⁴ SIMIĆ J., *Represivne mere u suzbijanju zloupotrebe opojnih droga* — u: Društveni, pravni i medicinski problemi zavisnosti od droge, Savez pravnika S.R. Srbije (Zajedničko izdanje), Beograd, 1981, str. 64.

³⁵ McGLOTHIN W. H., *Drugs and crime* — u: DUPONT R. L., GOLDSTEIN A., O'DONNELL J. (izd.), *Handbook on Drug Abuse*, NIDA, Metrotec Res. Ass., U.S. Government Printing Office, Washington D. C., 1979, str. 360.

³⁶ To su izvanredno dokumentirali švedski autori Sjoqvist i Tottie. Posljednjih godina sve je više takvih slučajeva i s kokainom i kokain pastom.

agresivnom i kriminalnom ponašanju.³⁷ Produžena upotreba velikih doza psihostimulatora može dovesti do akutne paranoidne psihoze, panične reakcije, a u takvom stanju ovisnik može počinuti različita djela opasna po sebe i okolinu.

Djela počinjena u svrhu pribavljanja droge

Normalno doziranje psihoaktivnih droga u svrhu liječenja ne vodi k devijantnom ponašanju. Ono što to čini jest ovisnost, odnosno ovisnikova potreba da pod svaku cijenu dođe do droge. Budući da većina ovisnika može nabaviti drogu samo preko ilegalnih kanala, ne preostaje im drugo nego da se s njima i povezuju. Nadalje, moraju se baviti kriminalom jednostavno zato jer radom vlastitih ruku nikada ne mogu toliko privrijediti koliko košta porcija za fiksiranje. Zato postoje dva puta da ovisnik dođe do droge. Ili će to učiniti krađom droge, odnosno krivotvorenjem receptnih formulara pa i provalom u zdravstvene ustanove, ili pak obavljanjem najrazličitijih vrsta kriminalnih djela kao što su krađe, ucjene, falsifikati. U SAD se procjenjuje da ovisnici te zemlje moraju počinuti krivičnih djela u iznosu od 8 milijardi dolara godišnje da bi financirali svoju ovisnost.³⁸ Ti ljudi se služe svim i svačim samo da dođu do željene supstancije. Nije rijedak slučaj ni ucjena vlastitih roditelja, prijatelja, bračnog druga. Pri tome se služe i najrazličitijim lukavstvima: da će biti pretučeni, da će se ostaviti droge, ali to moraju činiti postupno i sl.

Djela pomaganja pri zloupotrebi droge

Konzumiranje droge najredovitije započinje putem nagovora i to osobe koja je i sama ovisnik. Ona ukazuje na način, mogućnost nabavljanja, pomoć pri upotrebi, a i pronalaženju sigurna mjesta gdje se to može činiti. Na početku je to obično ushićenje, euforija, sreća kojom se na brzinu može otkloniti kakva krizna situacija pa se zbog toga želi podijeliti sreća i zadovoljstvo s prijateljem, međutim kasnije je nagovaranje prvenstveno u svrhu traženja „novih mušterija” koji će omogućiti daljnje nabavljanje i konzumiranje opijata i sličnih supstancija. Veoma je rijetka, ako ne posve isključena, mogućnost da će ulogu nagovaranja prihvatiti netko tko nema iskustva direktnog uzimanja droge, naime tko nije ovisnik.

Djela ilegalne trgovine drogom

Budući da je i ovdje osnovni kriterij što veći profit, onda se ide za tim da se stekne što veći broj potrošača. Upravo zbog toga zloupotreba droge nikada nije svedena samo na nacionalne niti krajevne granice pa ni u situacijama kada je jedna država veliki proizvođač i veliki konzumator dotičnog opijata. To je prvenstveno roba prikladna za stvaranje velikih profita koji nadmašuju i krijumčarenje recimo zlatom,

³⁷ Zapravo svi efekti djelovanja droge su trenutačni pod vidom stvaranja ugodaja. Trajanje je dosta ograničeno, a posljedice, zavisi od kvalitete i kvantitete droge, mogu biti veoma kompromitirane po osobnost uživaoca.

³⁸ Usp. UN dokument E/AC. 57/4, 1972.

dijamantima ili alkoholnim pićima.³⁹ Distribucija se događa na različitim razinama: veliki proizvođači, nacionalni distributeri, zatim, krajevni, gradski, mjesni, ulični pa i grupni.⁴⁰ Neki od njih nemaju nikakve veze s uživanjem droga. Raspačavaju je samo zato da steknu dobit, dok je drugi uživaju, a raspačavaju je zato da si priskrbe sredstva za ponovno nabavljanje i uživanje. Takvima distribucija kasnije obično postane profesija i izvor prihoda za svaki oblik života.

Tretman ovisnika

Pod pojmom *tretman* podrazumijevamo postupak koji ima za cilj vraćanje ovisnika u normalne društvene suodnose, bio on odgojnog, medicinskog, socijalnog ili represivnog karaktera. Osim toga upotrebljavaju se i termini rehabilitacija i socijalna reintegracija. *Rehabilitacija* bi bila pak pomoć pojedincu da se osposobi za normalno društveno funkcioniranje u fizičkom, psihičkom i socijalnom smislu dok se pod *socijalnom reintegracijom* podrazumijeva aktivnost sprovođenja u cilju uključivanja rehabilitiranih osoba u društvene tokove.⁴¹ Od nezaobilazne je važnosti da se na tretman, rehabilitaciju i socijalnu reintegraciju gleda kao na dijelove jedne te iste cjeline jer su ovi faktori međusobno povezani, a cilj im je da od ovisnika učine osobu koja će normalno društveno funkcionirati. Ovakav široki pristup problemu ovisnosti pruža velike nade za uspješno rješavanje pitanja ovisnosti.

Za eksperimentatore, povremene uživaoce, znatiželjнике koji još nisu dublje zagrizli u ovisnost, bit će dovoljan iskreni razgovor s roditeljem, odgojiteljem, školskim liječnikom pa da se izbjegne veće zlo. Za takve ni u kojem slučaju nije preporučljivo psihijatrijsko ili neko drugo specijalizirano liječenje da se bespotrebno ne navuče na osobu fama uživaoca. Hapšenje bi još manje pomoglo u ovoj situaciji.⁴² Treba po mogućnosti izbjegavati svaki oblik žigosanja osobe prije nego što uistinu postane ovisnik. Boravak individua koji je pokušao uživati lakše droge među onima koji su navikli na kudikamo jače, recimo u zatvoru, moglo bi biti samo prilikom da se u toj „školi” stvori još jednog ovisnika više.

Detoksikacija

Tek u 5–10% slučajeva sam postupak detoksikacije pomaže da se ovisnik oslobodi ovisnosti uz određene socio-ekonomske uvjete.⁴³ To, nažalost, nije dovoljno za

³⁹ Obično je to produkt čija je proizvodnja, zbog jeftine radne snage, koštala relativno malo pa samim tim omogućuje zaradu koja se neće znatno odlijevati u ruke direktnog proizvođača.

⁴⁰ Vrlo popularizirani prikaz one najrazrađenije distribucije u bazi i što to sve znači za one koji se laćaju toga posla, donosi već navođena knjiga: *Mi djeca s kolodvora ZOO*.

⁴¹ Usp. HUDOLIN V., Rječnik ovisnosti, nav. dj.

⁴² Strah od hapšenja i kazne važan je i često odlučujući faktor u prilog donošenja odluke o otklanjanju eksperimentiranja s drogama, a pogotovo o neuključivanju u ilegalnu trgovinu, ali još uvijek to nije dostatan argument da se ovisnik suspregne pred svojom bolesnom sklonošću.

⁴³ Usp. HUDOLIN V., Istina o drogama, nav. dj.

trajno rješavanje svih problema jer, kao što je poznato, iza toga čisto mehaničkog postupka mnogi ovisnici ponove recidiviraju. Kod ozbiljnih ovisnika postoji i određena računica s detoksikacijom. Nakon ovog postupka moguće je doživljavanje euforije sa sniženom dozom koja manje košta.

Samo izvođenje detoksikacije događa se na različite načine: naglo prekidanje konzumiranja, sukcesivno smanjivanje doze, zamjena heroina metadonom itd. Mnogi autori smatraju detoksikaciju samo dijelom postupka uz koji su neophodne druge terapijske, socijalne i edukativne mjere.

Psihoterapija

Premda je psihoterapija bila dosada najčešći način liječenja ovisnika, općenito je prihvaćeno u svijetu da je kao takva u veoma visokom postotku sasvim nedjelotvorna. Poznati američki stručnjak za pitanja droga ovako kaže o ovom obliku liječenja od ovisnosti: „Danas nema ni jednog jedinog kontroliranog istraživanja koje bi ukazivalo na to da psihoterapija pomaže u sprečavanju recidiva. Produžena (četiri do osamnaest mjeseci) hospitalizacija (sa ili bez psihoterapije), bez obzira na to da li se psihoterapija primjenjivala i nakon otpuštanja iz ustanove ili ne, čini se, nema utjecaja na učestalost recidiva.”⁴⁴

Slično će ustvrditi i njegov zemljak Cooper: „Interesantno je da raspoloživi podaci ukazuju na to da za većinu pacijenata psihoterapija nije ni poželjna, niti potrebna da bi se postigli pozitivni rezultati.”⁴⁵ I mnogi drugi autori dijele mišljenje s ovom dvojicom.⁴⁶

Antagonisti opijata

To su sredstva koja djelomično ili potpuno poništavaju djelovanje morfina, heroina i drugih opijata. Premda ne rješavaju do kraja problem ovisnosti morfinskog tipa, vrlo su važno sredstvo u suzbijanju ovisnosti. Antagonisti se dijele na parcijalne i potpune. Kod parcijalnih treba paziti pri njihovom konzumiranju jer stvaraju fizičku ovisnost, a kroz to i sindrom apstinencije ako ih se upotrebljava duže vremena. Ipak, pod vidom ovisnosti mnogo su bezazleniji od morfina. Potpuni antagonisti blokiraju efekt opijata i to s vrlo malom dozom. U uobičajenim dozama imaju slabo ili nikakvo djelovanje na čovjeka koji nije ovisan, a ako se dadu ovisniku o opijatima, sindrom apstinencije se pojavljuje nakon nekoliko minuta.⁴⁷ Budući da i malo predoziranje antagonista dovodi odmah do apstinencijske krize koja se ne može više popraviti opijatima, treba ih davati veoma oprezno, u malim dozama i u

⁴⁴ JAFFE J. H., MARTIN W. R., *Opioid analgetics and antagonists* – u: GOODMAN GILMAN A., GOODMAN L. S., GILMAN A., *Goodman and Gilman's The Pharmacological Basis of Therapeutics*, McMillan Publishing Co., New York, 1980, str. 113.

⁴⁵ COOPER J. R., *Introduction* – u: COOPER J. R., ALTMAN F., BROWN B. S., CZECHOWICZ D. (izd.), *Research on the Treatment of Narcotic Addiction. State of the Art*, NIDA, Rockville, 1983.

⁴⁶ Tako npr. Senya, Hall, Desmond i Maddux.

⁴⁷ Potpuni antagonisti kao što su nalokson i naltrekson blokiraju efekt opijata: 1 mg naloksona dan intravenski blokira efekt 25 mg heroina.

Vrijednost metadona u suzbijanju ovisnosti o psihoaktivnim drogama potvrđuju 43 istaknuta američka stručnjaka koji su obavili svoje istraživanje na 63.500 ovisnika. U njemu dolaze do zaključka da je metadon „bezopasan ako ga upotrebljavaju liječnici koji znadu tretirati ovisnost o narkoticima” i da „nikakve veće štetne posljedice produžene upotrebe metadona nisu nikad bile pouzdano dokazane”.⁵⁵

Terapijske komune

Nekadašnji ovisnik o alkoholu Charles Dedrich osnovao je 1958. godine „Synanon”, prvu terapijsku komunu za ovisnike, i dokazao da ovisnici o heroinu mogu ostati apstinenti, biti produktivni i vladati sa sobom bez medicinske pomoći. Prema kriterijima ove komune traži se od ovisnika da prije ulaska izvrši detoksikaciju u nekoj zdravstvenoj ustanovi. Ne primaju se u komunu kandidati s očitim psihijatrijskim smetnjama, kao ni oni nasilničkog ponašanja. Metode su vrlo krute i stroge. Sastoje se od opetovanog priznavanja svoje slabosti i svoje nezrelosti, u interakciji grupe i uzajamnom pomaganju članova te u tzv. „milie terapiji” prema kojoj ovisnik živi i radi u hijerarhizirano slojevitoj strukturiranoj zajednici i može napredovati, u smislu većih zaduženja, ako pokaže povećanu samodisciplinu i odgovornost. Dobro vladanje se pohvaljuje i nagrađuje, a loše kažnjava. Samo prosljede terapije se sastoji od individualnog savjetovanja, seminara i rekreacionih aktivnosti. Specijalni naglasak je stavljen na reedukaciju.⁵⁶

Mnogi ovisnici ne mogu izdržati ovaj tempo pa već, prema istraživanjima nekih autora, u prvih 30 dana napušta komunu preko 70% onih koji su ušli⁵⁷, ali za one pak koji su završili cijeli program, ishod je pozitivan i pokazuje stabilan životni stil bez upotrebe opijata i kriminalne aktivnosti, završavanje obrazovanja i održavanje zaposlenosti.⁵⁸ Na osnovu obilnog istraživačkog materijala može se zaključiti da je terapijska komuna jedan od nesumnjivo uspješnih oblika tretmana.⁵⁹

Samopomoćne reintegracijske organizacije

Princip rada samopomoćnih organizacija za bivše ovisnike je uzajamno pomaganje u cilju održavanja apstinencije, postizanja većeg samopouzdanja, samopoštovanja i sigurnosti. Pomažući drugima, pojedinac učvršćuje vlastite stavove. Kriterij rada ovih organizacija je identičan kriteriju organizacija protiv alkoholizma. Onaj koji osjeća da mu je pomoć potrebna može je zatražiti. Takve organizacije obično okupljaju i članove obitelji i prijatelje. Ukoliko su aktivne i ukoliko ne djeluju suviše protektivno mogu biti vrlo korisne. Pružaju pomoć pri pronalaženju zaposlenja i

⁵⁵ COOPER J. R., nav. dj., str. XIV.

⁵⁶ Usp. KUŠEVIĆ V., nav. dj.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Usp. DE LEON G., ROSENTHAL M. S., *Therapeutic communities* – u: DU PONT R. L. et al., nav. dj.

⁵⁹ Isto.

razmaku od 15 do 20 minuta. Ako bi pak osoba detoksicirana od opijata ponovno pokušala uzeti opijate, oni više ne bi stvarali euforiju, niti ikakav drugi opijatni efekt. Pojedinačna doza nekih antagonista uzeta oralno štiti protiv opijata do 24 sata. Njihovo davanje preporuča se do 6 mjeseci nakon detoksikacije jer olakšavaju bivšem ovisniku da održi apstinenciju.⁴⁸

Suzbijanje ovisnosti metadonom

Metadon je opioid dugog djelovanja. Po kemijskoj strukturi bitno se razlikuje od morfina, ali u farmakološkom smislu on je njegov potpuni supstitut.⁴⁹ Oralno je djelotvoran i ima nešto jači sedativni efekt nego morfin. Međutim dulja upotreba dovodi do psihičke i fizičke ovisnosti i tolerancije. Prekid davanja metadona stvara kod ovisnika sindrom koji je u kvalitativnom smislu sličan onom kod morfina, ali se razvija polaganije. Najintenzivniji simptomi su obično trećeg dana, a mogu potrajati i do tri tjedna. Potpuni oporavak postiže se obično za šest do sedam tjedana.⁵⁰ Postupak se sastoji u tome da se ovisniku o heroinu prestane davati taj preparat i da se zamijeni metadonom u odgovarajućoj oralnoj dozi koja se daje jednom na dan. Doza metadona mora se odabrati prema uobičajenim dozama heroina ili drugog opijata koji je ovisnik prije toga uzimao, tako da je odstranjena žudnja za uobičajenom drogom i da se ne pojave ni euforija, niti simptomi apstinencije.

Ako se režim održavanja ispravno sprovodi, ovisnik će ubrzo shvatiti da može funkcionirati bez heroina, da može prestati sa svojom navikom injiciranja koja kod ovisnika isto stvara određeni ugođaj. Ovom se metodom postiže veći postotak apstinencije nego izravnom detoksikacijom.⁵¹ Od onih ovisnika koji su u potpunosti završili metadonski program 35% su ostali apstinenti⁵² što nije nikad postignuto izvan metadonskog programa.

Većina istraživača⁵³ slaže se s tim da je apstinencija ovisnika o heroinu moguća, ali da nije realističan cilj za sve ovisnike. Stabilan obiteljski život, poboljšani međuljudski odnosi, stabilnost u radu, smanjenje devijantnog i kriminalnog ponašanja uz održavanje na metadonu mnogo su realističniji ciljevi. Puno osoba koje nisu mogle prihvatiti detoksikaciju ili one koje su pokušale pa recidivirale znatno su poboljšale svoje stanje održavanjem na metadonu, bez ikakvih ozbiljnih zdravstvenih posljedica. Metadon je i vrlo prikladno sredstvo za one ovisnike koji se odluče na detoksikaciju i pokušaj potpune apstinencije, ali ne mogu odmah biti primljeni u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu.⁵⁴

48 Usp. GOODMAN GILMAN et al., nav. dj., 71985.

49 Usp. HUDOLIN V., *Rječnik ovisnosti*, nav. dj.

50 Usp. JAFFE J. H., nav. dj., str. 548.

51 Usp. COOPER et al., 1985, nav. dj.

52 Usp. STIMMEL B., GOLDBERG J., ROTKOPF E., COHEN M., *Ability to remain abstinent after methadone detoxication: a six-year study*, JAMA, 1977.

53 Usp. PETROVIĆ S., *Metadon u terapiji opijatske zavisnosti*. Psihijatrija danas 1977; HUDOLIN V., *Istina o drogama*, nav. dj.; JOVIĆ R., *Bela kuga – zamke narkomanije*, Beograd, 1980.

54 Isto.

smještaja, stjecanju kvalifikacija, znanja i vještina. Rad bivših ovisnika ne treba ocjenjivati ekonomskim mjerilima, već ga treba gledati kao sastavni dio tretmana.⁶⁰

Interdisciplinarni pristup problemu

Budući da su uzroci konzumiranja droga različiti, zato ni razumijevanje niti tumačenje problema ne može biti jednolično. Stoga je danas općenito prihvaćen stav da se ovom problemu može i mora pristupiti multidisciplinarno s izrazito interdisciplinarnim tretmanom.⁶¹ Pod tim vidom uključuju se različite društvene službe i djelatnosti: zdravstvo, socijalna zaštita, prosvjeta, restriktivne mjere, društvene organizacije itd. Već je prije rečeno da unidisciplinarni pristup (medicinski odnosno psihoterapijski) nije polučio uvjerljive rezultate.

Okosnicu multidisciplinarnosti sačinjavaju zdravstveni, socijalni, prosvjetni, odgojni i slični radnici. Sve to skupa predstavlja uključenje psihijatrije, socijalne medicine, liječnika opće prakse, farmaceuta, sociologa, psihologa, pedagoga, defektologa, pravnika itd. Za uspješan rad multidisciplinarnih timova nije dovoljna samo fizička prisutnost osoba spomenutih profesija nego je u prvom redu potrebno da njihovi članovi imaju sklonost prema tom radu, da svaki pojedini sudionik zna ne samo onaj dio problema zloupotrebe droga koji je svojstven njegovoj struci već da ima dovoljno znanje iz ostalih disciplina, te da postoji svijest o zajedničkom cilju kao i spremnost da se sve postavke vrednuju znanstvenim metodama. Interdisciplinarnost mora biti ne samo način obrazovanja stručnih kadrova već i njihova orijentacija, njihov način mišljenja, njihov pristup problemu.

Kao što pod vidom disciplina i ljudi treba usvojiti načelno multi- odnosno interdisciplinarnosti, isto tako pod vidom metoda treba usvojiti multimodalitetne programe. To znači da nema najbolje metode tretmana, odnosno najboljeg programa, već postoji samo najbolja metoda i najbolji program za dotični slučaj. Multimodalitetni pristup znači, dakle, ponuditi ovisniku više od jedne metode, odnosno oblika tretmana, te različite oblike rehabilitacije i socijalne reintegracije povezane u jedinstveni koordinirani sustav.⁶² Ovi programi obično uključuju detoksikaciju, održavanje na metadonu, terapijsku komunu i različite oblike pomoći pri reintegraciji. Zbog toga pretpostavljaju i veći broj institucija od kojih svaka ima po nekoliko centara s nijansiranim razlikama u postupcima što onda omogućuje selekciju ovisnika i odabir postupka koji se smatra najprikladnijim za konkretni slučaj.⁶³

Na temelju onoga što je do sada bilo rečeno čini se očitim da je borba protiv zloupotrebe droga dominantno borba protiv negativnih društvenih pojava koje su mnogo šire i mnogo složenije od samog striktnog čina potrošnje droga. To je borba

⁶⁰ Usp. BORWN B. S., SAGER ASHERY R., *Aftercare in drug abuse programing* – u: DUPONT R. L., et al., nav. dj.

⁶¹ Usp. KALIČANIN P., PARANOSIĆ V., *Kriza psihijatrije ili psihijatrija krize*, Partizanska knjiga, Beograd, 1985; PARANOSIĆ V., DAMJANOVIĆ P., PRELIĆ-TANASIJEVIĆ G., *Treća dimenzija narkomanije*, NIRO Partizan, Beograd, 1986.

⁶² Usp. MCLELLAN A. T., *Patient characteristics associated with outcome* – u: COOPER J. R., et al., nav. dj.

⁶³ Usp. KUŠEVIĆ V., nav. dj.

za stvaranje, odnosno za mijenjanje stavova, vrijednosnog sustava, stila života, a to edukativnu komponentu te borbe stavlja u prvi plan i u tretmanu i u preventivi. Naravno, ne manje značenje ima i stvaranje socijalno-ekonomskih uvjeta za normalno socijalno funkcioniranje bivših ovisnika.

U svjetlu ovih činjenica pokušaji da se na ovisnost gleda kao na izdvojenu društvenu pojavu, koja se može suzbiti isključivo ili pretežno putem zdravstva, ne mogu izdržati ozbiljne prigovore. Sve kad bi medicinske metode bile 100% uspješne, rezultati bi izostali jer se samo lišavanjem ovisnosti čovjeka vraća u socijalnu situaciju iz koje je pošao u ovisnost. Očito je dakle da samo zdravstvenim, kao što je isto tako očito da samo socijalnim, samo edukativnim, samo represivnim mjerama nije moguće postići uspjeh. Zato te činjenice u prvi plan postavljaju koordinaciju spomenutih djelatnosti da bi se polučio željeni uspjeh.

Svaki program ozbiljne borbe protiv ovisnosti o psihoaktivnim drogama trebao bi uključiti barem četiri ključne točke:

- detoksikaciju
- održavanje ovisnika na metadonu
- terapijsku komunu
- službe poslije tretmana.

Pri ocjeni koji oblik, ili koji oblici tretmana sukcesivno primijenjeni imaju najviše izgleda na uspjeh u datom slučaju, treba uz ostalo imati i slijedeće u vidu:

- starost ovisne osobe
- ovisnikovu motiviranost
- stupanj devijantnosti i kriminaliteta
- vrsta uzimanja droge
- stupanj ovisnosti
- ranije primjenjivani oblici tretmana
- ranije liječenje psihijatrijskih bolesti
- nivo i vrsta obrazovanja
- trenutačna životna situacija.

Adolescenti se psihološki i socijalno razlikuju od odraslih osoba pa bi i programi za njih morali biti specifično pripremljeni. U terapijskim komunama trebalo bi za adolescente težište staviti na redovnu obuku i na rad s vlastitom obitelji u koju se adolescent vraća. Ako je to obitelj zdrava i čvrsta, ona može biti odlučujuć faktor poboljšanja stanja i rješavanja problema. Ako je pak obitelj socijalno-patološki orijentirana, trebalo bi predvidjeti druge oblike zajedničkog života nakon napuštanja ustanove koja je ionako bila nadomjestak samoj obitelji.

IZGLEDI PREVENTIVNOG ODGOJA U SUZBIJANJU OVISNOSTI

Nakon što je u bitnim crtama izneseno osnovno glede ovisnosti o psihoaktivnim drogama, možemo se zapitati: Kakve to veze ima s crkvenom dijakonijom, kakve s vjeroučenicima, kakve s vjeroučiteljima? Postoje li neke mogućnosti uključivanja vjeroučitelja u suzbijanje ove ni u kojem slučaju bezazlene devijantnosti mladih?

Kakve su šanse Crkve kao institucije na tome području, a u okviru njenog služenja čovjeku u konkretnoj društveno-političkoj sredini? Na kojoj se razini nalazi naša svijest o ovome problemu?

Vjeroučitelj pred problemom ovisnosti

U krugu vjeroučitelja ovoga podneblja tek se počelo šaputati o ovoj problematici. Posjeduju se slabe, skoro nikakve informacije, a da o formaciji ne govorimo.⁶⁴ Neki vjeroučitelji osjećaju da bi trebalo nešto poduzeti kako bi se smanjila ta „infekcija” današnje mladeži. Drugi se pak prema tome odnose dosta nezainteresirano nemajući što reći, a još manje što činiti. Neki, svjesni svoje nekompetentnosti, misle da bi se u Crkvi morao roditi neki novi karizmatik, novi crkveni pokret koji bi toj društvenoj rani priskrbio lijek. Do drugih pak ovaj problem nije još dospio. Situacija je onakva kakva jest i samo unutar nje možemo razmišljati, programirati i poduzimati.

Ako se uzme u obzir da je cilj katehizacije odgoj cjelovite kršćanske osobnosti,⁶⁵ onda će sve ono što bi narušavalo tu cjelinu ili onemogućavalo da se do nje dođe, biti na jedan određeni način preokupacije katehetskog nastojanja. Zato će ona imati u vidu osobnost naslovnika, njegove psiho-somatske karakteristike, njegovu društvenu uvjetovanost, njegove duševne predispozicije, njegove potrebe, želje... ne samo kao nešto od čega treba krenuti nego i kao nešto do čega se sustavnim zalaganjem, uz dobro vodstvo, može i doći. Onemogućuje li bilo što ovo prosljede, bit će predmetom katehetskog zalaganja. Stoga će, uz kreposti, i devijantnosti vjeroučenika ležati vjeroučitelju na srcu ne kao predmet njegovih terapijskih zahvata, jer možda za to nije osposobljen, nego upozorenje da ih spriječi tamo gdje je to moguće. Iskusiivši tegobu devijantnosti poduzet će sve preventivne mjere da ona ne bi olako postala ničiji križ.

Prevenција općenito

Na području suzbijanja droga prevencija se dijeli na primarnu, sekundarnu i tercijarnu.⁶⁶ *Primarna* obuhvaća mjere kojima je cilj sprečavanje pojave zloupotrebe droga; *sekundarna* podrazumijeva mjere ranog otkrivanja i odgovarajućeg tretmana, a *tercijarna* predstavlja mjere socijalne reintegracije, pri čemu nema oštih granica između sekundarne i tercijarne prevencije.

U ovom konkretnom povijesnom tretmanu mi kao katehete mogli bismo nešto učiniti samo na primarnoj razini. Za druge, budući da nemamo odgovarajuće kva-

⁶⁴ Koliko je meni poznato na području Jugoslavije ne postoji niti jedan kvalificirani vjeroučitelj koji bi se stručno bavio ovim problemom. Tu i tamo zna se za neke slučajeve koji pokušavaju na sasvim drugoj razini rješavati ove i njima slične probleme. Kakvi su ishodi? Nije sasvim poznato. Vjerujemo ne baš uvjerljivi.

⁶⁵ Usp. OKD, CT, EN, RN.

⁶⁶ Usp. KUŠEVIĆ V., nav. dj.

lifikacije, da za to ne posjedujemo odgovarajuće crkvene strukture i ustanove, bolje da se njima ne bavimo jer bismo stvari mogli samo pogoršati.

Vrlo djelotvorne mjere prevencije su borba za stvaranje stavova i vrijednosnog sustava, pomaganje pojedincu da samostalno i kritički donosi odluke i rješava probleme vlastitog života; otklanjanje nepovoljnih socijalnih faktora koji pogoduju razvitku ovisnosti, strah od štetnih posljedica za samog potrošača i najzad strah od represivnih mjera i kazni. Jedno od težišta prevencije zasigurno leži i na prosvjeti. Iako ne jedini, škola je vrlo važan institucionalizirani oblik obrazovanja i odgoja, prenosilac kulturne tradicije, oformljivač čovjeka, njegovih stavova i pogleda. Uspjeh ili neuspjeh primarne prevencije u mnogočemu ovisi o tome do kojeg je stupnja prosvjeta to prihvatila kao svoj zadatak.⁶⁷

Bilo bi ipak pogrešno smatrati da je informacija o opasnosti koja proistječe iz zloupotrebe pojedinih droga uvijek dovoljna da bi spriječila onoga tko je o toj opasnosti obaviješten. Pa ipak, informacija o opasnosti u najmanju je ruku preduvjet da oni koji bi prihvatili drogu zbog neznanja to ne učine. Upravo zbog toga informacije moraju biti točne i realistične. Svako pretjerivanje, kao što smo već spomenuli, o štetnosti pojedinih droga vraća se u pravilu kao bumerang i odražava negativno, jer oni kojima su informacije namijenjene imaju mogućnost provjere istinitosti. Samo jedna neistinita ili pretjerana informacija ruši vjerodostojnost svega što je izneseno i čitava poruka može pasti u vodu. Isticanje štetnih učinaka droge može imati za posljedicu da oni koji još nisu eksperimentirali s drogom ne počnu, da oni koji su eksperimentirali prekinu dalje eksperimentiranje, i da oni koji eksperimentiraju ne prijeđu na teže droge da bi i njih kušali. U informacijama treba jasno razlikovati najopasnije droge od onih blažih i skoncentrirati se na opasnost prelaska na one jake. Dakle, treba stvoriti negativan stav u prvom redu prema onim najopasnijim drogama kao što su heroin i opijati, te intravenska upotreba amfetamina ili kokaina. Tvrdnja da su sve droge jednako opasne ne samo da su netočne već i štetne.

Isto tako pretjerano zastrašivanje treba izbjegavati. Na one koji imaju vlastita iskustva, ili iskustva iz bliže okoline, zastrašivanje može imati suprotan efekt od očekivanog. Ako npr. informator tvrdi da su sve droge jednako opasne, a slušatelji imaju iskustva s marihuanom i nisu vidjeli nikakve teške efekte, stvorit će se kod njih impresija da su i tvrdnje o heroinu i njemu sličnim supstancijama pretjerane. To će ih ohrabriti da pokušaju i heroin, pa da tako možda završe kao prinudni ovisnici o heroinu.

Pod vidom preventivnosti, vrlo važan zadatak jest princip edukativnih mjera koji se sastoji u tome da se uči učitelje, u ovom slučaju vjeroučitelje, jer samo na taj način može se djelovati na širu populaciju. Važan je izbor odgojitelja jer same činjenice o drogama neće mijenjati stavove, vjerovanja i ponašanja. Te promjene će umnogome ovisiti o tome tko daje informaciju i na koji način je nudi.

⁶⁷ Usp. MILANOVIĆ V., *Obrazovanje i društvo*, Radnička štampa, Beograd, 1985.

Preventivni sustav

Don Boscova je godina pa je to ujedno i prilika da izbližega sagledamo njegov odgojni sustav u formiranju mladih kao moguću prevenciju zlupotrebi droga. U salezijanskoj odgojnoj praksi poznat je binom „preventivni sustav”, a označuje zapravo „sintezu različitih elemenata koji se međusobno podržavaju i pojašnjavaju usredotočujući se na faktore što se recipročno osvijetljavaju i isprepliću, tako da se ni jednog od njih ne može otkloniti, a da drugi zbog toga ne bi trpjeli, nadasve da ne bi trpjela cjelina.”⁶⁸

Preventivnost

Prije svega što unutar ovog sustava znači preventivnost? Znači sprečavanje devijantnosti, kriminala, delikvencije, prosjačenja putem djelotvorne ljubavi, asistencije, a sve se događa u ozračju vjerskog odgoja. Kategorija *preventivnog* objedinjuje cijeli niz dobrotvornih ustanova koje su namijenjene asistenciji i odgoju omladine.⁶⁹

Ovako don Bosco sam tumači ministru Rattazziju svoj sustav: „Ekselencijo, znate da postoje dva načina odgajanja: jedan je nazvan represivni, a drugi preventivni. Prvi si postavlja za cilj odgajanje čovjeka silom, prisiljavajući ga i kažnjavajući kada se ogriješi o zakon, kad je počinio zlodjelo; drugi pak pokušava čovjeka nježno odgajati pomažući mu s ljubavlju obdržavati zakon... U ovom posljednjem nadasve se ide za tim da se mladima utisne u srce poštivanje Gospodina, potiče ih se na ljubav prema kreposti i na otklanjanje zla putem katehiziranja i odgovarajućih čudorednih uputa; usmjeruje ih se i podržava na putu dobra prikladnim savjetima, a posebno molitvom i življenjem vjere. Osim toga, okružuje ih se, koliko god je to moguće, ljubaznom prisutnošću za vrijeme odmora, u školi, na poslu; potiče ih se dobroćudnim riječima i čim se uoči da su zaboravili na vlastite dužnosti, podsjeti ih se na fini način pa im se dadnu zdravi savjeti. Jednom riječju, upotrebljava se sve ono što preporučuje kršćanska ljubav da bi činili dobro, a izbjegavali zlo iz vjerskog uvjerenja.”⁷⁰

U sklopu pak salezijanske odgojne tradicije „preventivno” znači:

- preteći da ne prevagnu situacije ili negativne sklonosti;
- razvijati unutarnju snagu koja će mladiću omogućiti da se sam oslobađa negativnog;
- stvoriti pozitivnu situaciju koja će poticati, podržavati, razvijati prihvatanje mladih i uživanje u krepostima;
- bdjeti i asistirati: biti nazočan tako da bi se izbjeglo sve ono što bi moglo imati negativne posljedice, ili još više, što bi moglo razoriti odgojnu klimu koja je po sebi posrednik usvajanja vrednota. To je zaštitni i disciplinski vid preventivnosti;

⁶⁸ Usp. VECCHI J., i PRELLEZO J. M. (izd.), *Progetto educativo pastorale. Elementi modulari*, LAS, Roma, 1984, str. 75–76.

⁶⁹ Usp. VECCHI J., i PRELLEZO J. M., nav. dj., 77–79.

⁷⁰ BRAIDO P., (izd.), *Esperienze di pedagogia cristiana nella storia, vol. 2: Sec. XVII–XIX*, LAS, Roma, 1981, str. 314–315.

– oslobađati mlade takvih situacija koje bi nadilazile njihove mogućnosti, ali bez da im se stvara superprotektivni ambijent.⁷¹

Slojevito i bogato značenje preventivnosti koje se odnosi na inicijative, odgojnu metodu, disciplinski stil, moguće je još više obuhvatiti ovim rječnikom: anticipiranje, razvijanje i izgrađivanje osobnosti, pozitivno uvjetovanje, poticajna nazočnost, odmjerenost u zahtjevima, osobna pomoć da se nadvladaju trenutačne krize kako bi se usredotočilo na budućnost.⁷²

Razum i vjera (ragione e religione) u prev. sustavu

Salezijanska odgojna praksa, počev od samog don Bosca, iskristalizirala je dvije vrednote na koje je položila svoj preventivni sustav. Od don Bosca su nazvane „ragione” (razum, razložnost, temeljito poznavanje naslovnika i situacije u kojoj žive) i „religione” (čovjekova usredotočenost na Boga, odnosno nadilaženje spona koje bi čovjeka mogle ograničavati samo na jedan oblik življenja). Don Bosco je definirao ovaj prostor svog edukativnog djelovanja kao odgoj „dobrog kršćanina i poštenog građanina”, odnosno kao „činjenje dobra čovječanstvu i vjeri”, „rad za duše i za društvo”, „upućivanje mladih na usvajanje kreposti i osposobiti ih da pošteno zarađuju svoj kruh”, „da budu roditeljima utjeha, a čast domovini”.⁷³

U najnovijim razmišljanjima teoretičara salezijanskog preventivnog sustava⁷⁴ značenje ovih formula pretočeno je u nove izričaje kao što su „evangelizirati odgajajući i odgajati evangelizirajući”,⁷⁵ „cjelovita kršćanska promocija”,⁷⁶ „osloboditeljski kršćanski odgoj”⁷⁷ itd. Na taj način odgojni proces obuhvaća čovjeka i njegov suživot s Bogom, ljudsko dostojanstvo i vječni život, Evanđelje i povijest, svijet u svoj svojoj ozbiljnosti i vapaj za transcencijom. Svakom od ovih vidova priznaje se njegova vlastita vrijednost, njegova samostalnost, logika događanja, ali i jedan i drugi su nezaobilazni faktori da čovjek postane kompletna osobnost. U tom smislu moralnost, savjest, vjera, usvajanje kršćanskih kreposti, praktični kršćanski život, zalaganje unutar vjerničke zajednice bit će konkretno oličenje religiozne dimenzije koja neće biti drastično odvojena od čisto ljudskih iskustava, nego će im nuditi ozbiljnost, utemeljenost i smisao. Zato se ova dva vida jedne te iste stvarnosti ne suprotstavljaju međusobno, nego se prožimaju, podržavaju, osvjetljavaju.⁷⁸ Razum je natopljen motivima što proizlaze iz vjerničkog uvjerenja po kojem je svijest odgovornosti za vremenito religiozne provenijencije, društvena komponenta bit će uprta u kršćansku ljubav koja pomaže, potiče, prašta; moralnost će se

⁷¹ Usp. dokumente salezijanskih vrhovnih sabora naročito nakon II. vatikanskog sabora i Konstitucije družbe sv. Franje Saleškog koje su prerađivane po uputama istog Sabora.

⁷² Isto.

⁷³ Izričaji koji se vrlo često ponavljaju u don Boscovim spisima i koji su kao takvi ušli u salezijansku predaju.

⁷⁴ Tako Braido, Stella P, Aubry, Valentini, Vecchi J. itd.

⁷⁵ Usp. dokumente XXII općeg sabora salezijanske družbe.

⁷⁶ Konstitucije družbe sv. Franje Saleškog, br. 31.

⁷⁷ Usp. dokumente XXII. općeg sabora salezijanske družbe.

⁷⁸ Usp. PRANJIC M., *Kateheza u službi života* – u: *Kateheza* 8(1986)1, 17–35; ISTI, *Mladi vjernici – promicatelji crkvene obnove* – u: *Kateheza* 8(1986)3, 26–39.

zasnivati na prirodnoj zakonitosti koja je zapravo manifestacija božanske nazočnosti. U takvom slučaju religioznost mladih bit će primjerena, razumska, primjenljiva u svrhu cjelovitog humaniziranja odgajnika, a dobro formiran i zreo čovjek biti će onaj koji će na vrhu vlastite spoznaje imati Boga kao vrhovno dobro, cilj vlastite egzistencije vječno življenje, središte vlastite savjesti samoga Gospodina.

Društvo pak kojega don Bosco želi stvoriti, a čiji bi živi udovi bili njegovi dječaci, jest „societas christiana” osnovana na odmjerenoj jednakosti, miru i pravедnosti, a osiguravat će ih čudorednost i vjera. Kao što mladić treba biti „dobar kršćanin i pošten građanin” i društvo koje će on izgrađivati treba biti ozračje mira, blagostanja, ali u isto vrijeme poticaj na sve više pristajanje uz Boga i sve više zaljubljenost u život koji ne prolazi. Cjelokupni ovaj nacrt nalazi svoje nadahnuće i svoju motivaciju u Evanđelju.⁷⁹

Vodeća uloga „religioznog” u preventivnom sustavu posjeduje tri komponente. Prva se sastoji u tome da odgojitelji bilo što radili imaju stalno u svijesti da je njihov posao evangelizatorske naravi. Ako Evanđelje slučajno nije još naviješteno odgajanicima (misije), život i stavovi odgajatelja će ga propovijedati.⁸⁰ Druga opcija religioznog unutar don Boscova odgojnog sustava ide za tim da prožme dotičnu kulturu dječaka, odnosno njegov rast u punog čovjeka Radosnom viješću⁸¹ tako da velike osobne i društvene nade nađu u Kristu, odnosno u zajednici koja kristovski živi, svoj konkretni odgovor. I na koncu treća opcija ima za cilj konačni, cjeloviti susret s Gospodinom.⁸²

Ukratko. „Religione” u preventivnom sustavu znači duhovni odgoj, razvijanje smisla za religiozno, odgoj religioznosti, njena važnost za konkretne ljudske probleme, informacija o Evanđelju, stupnjevita spoznaja Isusa Krista i sl.

„Ragione”, naprotiv, ide za tim da se temeljito upozna stanje mladih kako bi se shvatilo kojim poticajima treba omogućiti da prijeđu u stvarnost, a koje bi trebalo onemogućiti da ne razore osobnost mladog čovjeka. Radit će se na dvije razine. Na razini *osobnog rasta* pomoći će se mladom čovjeku da gradi zdravu i uravnoteženu osobnost tako da će se:

- omogućiti stupnjevito dozrijevanje u slobodi, u prihvaćanju vlastitih i društvenih odgovornosti, u ispravnom shvaćanju vrednota;
- omogućiti sređen i pozitivan odnos s osobama, odnosno stvarima što će poticati mladićevu kreativnost, a umanjivati sukobe i napetosti;
- učiniti ga kritičnim glede svagdašnjih događanja i vjernim već prokušanim dostignućima, a otvorenim prema budućnosti tako da bude osposobljen stvarati osobna opredjeljenja;
- ponuditi mu zdrav seksualni odgoj, odgoj za odgovornu ljubav⁸³ koji će mu omogućiti da shvati dinamiku rasta, darivanja, osobnog susretanja u sklopu životnog nacрта;

⁷⁹ Usp. *Konstitucije družbe sv. Franje Saleškog*, br. 20; 34.

⁸⁰ Isto, br. 6; 30; 42.

⁸¹ Isto, br. 32; 43; 114; 57; 77.

⁸² Isto, br. 53; 38; 95; 11; 12; 17; 20; 55; 67; 72; 80.

⁸³ Usp. PRANJIĆ M., *Kateheza – kršćanski odgoj za odgovornu ljubav* – u: *Kateheza* 9(1987)2, 16–33.

– osposobiti ga da programira vlastitu budućnost u sklopu izbora odgovarajućeg zvanja.⁸⁴

Na razini pak *društvenog rasta*⁸⁵ pomoći će se mladima da imaju srce i duh otvoren prema svijetu, pozivima drugih. Pod tim vidom odgajat će ih se za:

- spremnost, solidarnost, dijalog, sudjelovanje, suodgovornost;
- uključivanje u zajednicu kroz život i iskustva grupe;
- zalaganje za izgradnju pravednijeg i humanijeg društva.⁸⁶

Ljubaznost (amorevolezza)

Don Boscov odgojni sustav ima u vidu i metode, sredstva, intervjente preko kojih se mladića zainteresira i potiče u smjeru vlastitog samoodgoja. Metoda je u skladu s ciljem i sa sadržajima. Načelo koje objedinjuje cjelokupnu metodologiju unutar ovog odgojnog sustava zove se ljubaznost⁸⁷, a označava stvarnost složenu od stavova, kriterija, modaliteta i ponašanja. Njeno uporište i njen izvor treba tražiti u kršćanskoj ljubavi koju Bog primjenjuje prema čovjeku. Osnovne su joj karakteristike blizina, osjećaj koji se manifestira preko shvatljivih gesta, koji će pak sa svoje strane potaknuti povjerenje i na taj način stvoriti odgojno ozračje. Takvo prosljeđe u odgoju kreira unutarnju sigurnost, potiče na ideale, podržava nastojanje oko nadvladavanja vlastitih kriza i problema. To je pedagoška ljubav koja stvara osobnost i koju odgajanik shvaća kao pomoć pri vlastitom rastu.

U ozračju ljubaznosti shvaćaju se i uloge osnovnih odgojitelja: „Neka ravnatelj (glavni i odgovorni!) i asistenti (neposredni odgojni djelatnici!), poput ljubeznih roditelja govore, služe kao vođe u svakoj situaciji, daju savjete i ljubežljivo ispravljaju.”⁸⁸ Od ljubaznosti se očekuje da „mladića učini prijateljem”, „osposobi odgajnika tako da registrira govor srca bilo u vrijeme odgoja bilo poslije”; odgajanik će uvijek poštivati odgojitelja i s velikom će se radošću sjećati svoga odgoja smatrajući svoje učitelje i poglavare očevima i braćom.”⁸⁹

Ljubaznost kao metodološki objedinitelj preventivnog sustava posjeduje i tipične manifestacije: prijateljstvo⁹⁰ i očinstvo. Don Bosco ih je naučio iz vlastitog iskustva.⁹¹ Baš ovo da naslutiti koliko je don Bosco vjerovao u važnost odgoja osjećaja. On će to reći otvoreno: „Odgoj je stvar srca i sve potječe iz njega, ali ako nema srca, posao će biti težak, a uspjech neizvjestan.”⁹²

84 Usp. *Konstitucije družbe sv. Franje Saleškog*, br. 37; 6; 28.

85 Isto, br. 26; 27; 33.

86 Isto.

87 Usp. BRAIDO P., *Il Sistema Preventivo di don Bosco*, Zürich, PAS-Verlag, 1964; ISTI (izd.), *Scritti sul Sistema Preventivo nella educazione della gioventù*, La Scuola, Brescia, 1965; ISTI, *Don Bosco*, La Scuola, Brescia, 1969; ISTI, *Il progetto operativo di don Bosco e l'utopia della società cristiana*, (Quaderni di „Salesianum”, 6), LAS, Roma, 1982.

88 Usp. BOSCO G., *Ricordi confidenziali ai Direttori*, Torino, 1871.

89 Isto.

90 Njegovu biblijsku utemeljenost vidi kod: FILIPOVIĆ A., *Prijateljstvo u četvrtom evanđelju i njegovo značenje za katehezu* – u: *Kateheza*, 10(1988)1, 5–24.

91 S vlastitim bratom Josipom, zatim u sjemeništu u Chieriju. Prijateljvao je s Alojzijem Comollom i mnogim drugim.

92 BOSCO G., nav. dj.

Prijateljstvo se rađa iz potrebe za prisnošću i ova ga zapravo stalno hrani. Ono stvara povjerenje, a povjerenje je sve u odgoju jer samo onda kada se mladić povjeri moguće ga je cjelovito odgajati.⁹³ Konkretni izraz prijateljstva jest asistencija⁹⁴ (prisutnost), a shvaća ju se kao želju da se bude s mladima i da se sudjeluje u njihovom životu: „S vama se osjećam dobro”, znao je don Bosco ponavljati. Ne radi se dakle o prisili, nego o takvoj želji koja graniči sa strašću da se bude s mladima, da ih se shvati, da ih se voli, da im se prašta, da se živi u njihovom svijetu. Asistencija je u isto vrijeme fizička prisutnost što znači da će se biti tamo gdje se nalaze mladi, gdje međusobno izmjenjuju svoja iskustva, gdje zajednički programiraju. Ona je nadalje poticajna snaga čije je svojstvo animiranje, buđenje, podržavanje. Tako će ljubaznost i asistencija štititi od negativnih iskustava, a razvijati moći osobnosti.

Drugi tipični oblik ljubaznosti jest *očinstvo*.⁹⁵ Ono je nešto drugo od prijateljstva. U isto vrijeme posjeduje karakteristike topline i kompetentnog ravnjanja koje upravlja, poučava i vodi brigu o disciplini. Ono je istovremeno ljubav i autoritet, nešto što razlikuje prvog odgovornog (osobu!) od programa.⁹⁶ Prožima cijeli dan, ali je posebno koncentrirano u individualnim i kolektivnim izričajima kao što su „šapnuti na uho” i „laku noć”.⁹⁷ Manifestira se u tome da se „zna govoriti srcu”, na osoban način, kako bi se došlo do problema koji trenutno zaokupljaju život i pamet mladića; znati govoriti tako da se pogađa bitno i da se odgaja savjest.⁹⁸ „Laku noć” i „govorenje na uho” su dva momenta bremenita toplinom, ali se tiču uvijek konkretnih i neposrednih stvari i uče umijeće življenja. Na taj način prijateljstvo i očinstvo stvaraju obiteljsko ozračje gdje su vrednote uočljive, a zahtjevi prihvatljivi.

Odgojni prostori

Ljubaznost u obliku pažnje i suosjećanja, uravnoteženog prijateljstva, otopljenje preventivnosti i očinske brige za budućnost konkretizira se preko sustavnog niza intervenata. Prvi od njih jest stvaranje odgojnog ozračja koje će biti bogato čovječnošću što samo po sebi omogućuje prenošenje vrednota. Psihološki, sociološki pa i razlozi vjere zahtijevaju stvaranje odgojnog ozračja gdje bi se udisalo vjeru i iskreno nastojanje oko izgrađivanja vlastite osobnosti te gdje bi kršćanska ljubav prožimala odgojne uloge i međuljudske odnose. Prema načelima preventivnog sustava

⁹³ Isto.

⁹⁴ BOSCO G., *Il Sistema preventivo nell'educazione della gioventù*, Torino, 1877; Njegovo pismo iz Rima 1884.

⁹⁵ Usp. BOSCO G., *Pismo iz Rima 1884*.

⁹⁶ Usp. BRAIDO P., nav. dj.

⁹⁷ Ova dva vrlo topla momenta u odgoju don Bosco je redovito prakticirao. Prvi se sastojao u tome da se dječaku koji bi nešto pogriješio, u igri, na radnom mjestu, u crkvi, neprimjetno i sasvim tiho reklo na uho ljubazno upozorenje; drugi pak oblik sastojao se od toga što bi don Bosco na kraju svakog radnog dana, sasvim kratko, ne duže od 2–3 minute rekao dječacima što je proteklog dana bilo u redu, a na što bi budno trebalo pripaziti.

⁹⁸ Don Bosco u svom pristupu mladima nije dugo okolišavao. Na sasvim nenametljiv način otpočeo bi s njim razgovor o najvažnijim stvarima i vrlo jednostavnim rječnikom, inzistirajući na pravilnom odgajanju savjesti.

„biti zajedno” znači povećavati radost, otklanjati potištenost, poticati na nadvladavanje poteškoća, podržavati nastojanje oko dobra, mogućnosti priopćavanja ideja, iskustava, spoznaja. „Biti u mnoštvu koje čini dobro, potiče nas bez da smo toga i svjesni.”⁹⁹ Zato ambijent nije nešto gdje bi se individualno zabavljalo, nego je to zajednica, program, nastojanje u kojega se uključuje da bi se dozrijevalo.

Drugi oblik odgojnog prostora jest grupa.¹⁰⁰ Veliki se ambijent, da bi odgovorio zahtjevima pojedinaca, nužno cijepa u manje skupine gdje su moguća osobna sudjelovanja, očitovanja izvornosti osoba i vrednovanja njihova doprinosa. Već u početku salezijanske odgojne prakse uvode se skupine, radne grupe koje su imale različite nazive, profile, sadržaje, poslanje i bile su kompletno u rukama odgajani-ka. Služile su kao prilika vlastitog dozrijevanja, ali i služenja drugima. Pišući ravnateljima, don Bosco je rekao: „Grupe su stvar dječaka: ti ćeš u njima biti samo promicatelj, a nikako ravnatelj.”¹⁰¹ Nisu dakle bile prvenstveno tu za personaliziranje odgojnih naredbi, nego za izgradnju osjećaja vlastite odgovornosti, za stvaranje prijateljstva, za razvijanje posebnih pozitivnih sklonosti tako da su bile mjesto iskustva zajedništva, apostolata, življenja vjere.

I treći oblik odgojnog prostora jest osobni susret koji omogućava uvid u sagledavanje prošlog, sadašnjeg i budućeg stanja svakog pojedinog odgajani-ka. Na tome je don Bosco posebno inzistirao. Njegov osobni susret s mladićem počimao je gestom apsolutnog poštivanja, topline, suosjećaja. Odmah se prelazilo na bitno premda u šaljivu tonu koji je stvarao povjerenje. Takve su situacije kod dječaka izazivale ushićenje sve do plača.¹⁰²

Ustanove i odgojni programi

Preventivni sustav nije način ophođenja nekih odgojnih dobričina što sve improviziraju i pripuštaju da ide svojim tokom. Naprotiv! On je ravnat brojnim pravilnicima,¹⁰³ statutima, organizacijama, institucijama, pa i same redovničke kongregacije počivaju na njemu.¹⁰⁴ Na njegovim načelima utemeljeni su salezijanski oratorij, domovi za studentsku omladinu, škole, laboratoriji, druge salezijanske prisutnosti pa i sam pastoral i salezijanska duhovnost;¹⁰⁵ njegovi odgojni ciljevi, sadržaji, stil, ostvarenja konkretizirani su i materijalizirani u salezijanskoj odgojnoj ustanovi koja daje cjelovit uvid u ovaj odgojni sustav čije su karakteristike davanje odgovora na potrebe mladih putem cjelovitog programa: poučavanje, stanovanje, odgoj

⁹⁹ BOSCO G., *Il Sistema...*

¹⁰⁰ U salezijanskoj tradiciji poznate su ove skupine pod nazivom „družbice”, nosile su različite naslove kao npr: „Euharistijska družbica”; „Liturgijska družbica”; „Misijaska družbica”; „Kazališna družbica”; „Literarna družbica” itd.

¹⁰¹ BOSCO G., „Ricordi...”, nav. dj.

¹⁰² Tako recimo susret s Mihovilom Magone, Franjom Besucco, Dominikom Savijem i dr.

¹⁰³ Svaka inicijativa koja je bila pokrenuta ili od don Bosca ili od njegovih dječaka brzo je dobila svoj mali pravilnik. Obično je to bila jedna stranica kratkih normi.

¹⁰⁴ Zapravo sve grane salezijanske obitelji: salezijanci (SDB), Kćeri Marije Pomoćnice (KMP), salezijanski suradnici, salezijanske dobrovoljke, salezijanski bivši učenici.

¹⁰⁵ Usp. *Il Sistema Preventivo come cammino di spiritualità* (Atti della Settimana di Spiritualità Salesiana, gennaio 1980), LDC, Torino, 1980.

za rad, za slobodno vrijeme, za nadilaženje materijalnog i usredotočenje prema cjelovitom koje nalazi svoje ostvarenje samo u vječnosti. Odgojne ustanove su zajednice odgojitelja i mladih koji suodgovorno žive, a omogućuju kontinuirano dozrijevanje cjelovite osobnosti, stvaranje ozračja za slobodno izražavanje, zajednice koja će čuvati živahnost i mladenački polet. Na taj način preventivni sustav dobiva svoj konkretni i konzistentni izgled.

ZAKLJUČAK

Kad bi naše vjeronaučne skupine mladih bile nadahnjivane ovim oblikom preventivnosti, a naš način ophođenja bio usredotočen na njihovu zdravu osobnost a za bolesnu imao smisla, srca, vremena, osjećaja; kada bismo do te mjere ušli u prostore njihova života da ih posvema prožmemo prisutnošću koja ne opterećuje ili pred kojom se treba skrivati i kada bismo toliko imali ljubavi za njih da nam oni budu na prvom mjestu; kad bi oni u nama vidjeli svoje pouzdane prijatelje, braću, roditelje na koje se sa sigurnošću mogu osloniti i kada bi u svojim vjeroučiteljima prepoznali odgojitelje u koje ne bi trebalo sumnjati niti u bunilu; kad bi naš život bio „biti s njima”, a način našeg ophođenja prožet ljubaznošću koja rađa dubinska prijateljstva i kad bi naši prostori odisali srećom zato što su oni u njima; kada bismo stalno imali pred očima to da su oni stvoreni na sliku Božju i da će biti sretni i zadovoljni samo onda kad se budu poistovjetili i prepoznali u njoj; kada bi po našem primjeru toliko bili opijeni evanđeoskom toplinom da bi im sve drugo postalo ništa, a taj se osjećaj pretakao na njihove obitelji, radna mjesta, rekreativne prostore, onda bi bilo teško povjerovati da se u njima može roditi i razvijati osobnost koja će danas-sutra biti žrtva najrazličitijih ovisnosti pa i one o psihoaktivnim drogama. Nemojmo se zavaravati da iz naših vjeroučiteljskih ruku ne izlaze devijantne ličnosti. Ima ih, ima ih puno koji su osjetili kad tamjana, proboravili godine i godine u našim vjeronaučnim dvoranama da bi na koncu okrenuli leđa svemu što su tu čuli i vidjeli.

Niti jedan dosadašnji naš katehetski skup nije završio da se barem jedanput nije čula primjedba da se vjeroučenici po primljenim sakramentima naglo i bespovratno osipaju ne samo iz vjeronaučnih dvorana nego i iz Crkve. Naša jadikovka svršava konstatacijom: „Nema ih! Ne dolaze više!” Da li se međutim itko zapita gdje su svršili ti ljudi, zbog čega ih više nema? Najvjerojatnije je da nisu nestali, oni su se negdje uključili, postali su aktivniji negdje drugdje, našli su svoj interes u nečem drugom, drugdje im je ljepše nego kod nas. Zar ovo sve skupa nije veliki upitnik našoj praksi, našem odgoju, našoj pouci, našoj dijakoniji?

Treba li zbog toga jadikovati? A što ako su ljudi drugdje sretniji nego u crkvi? A što ako druge strukture konkretnije odgovaraju na njihova životna pitanja nego što to čini Crkva? Da li život doživljava svoje lomove tim što je započeo, recimo, kod nas, a nastavljen negdje drugdje? Je li samo naša stvarnost neka božanska, sigurna, hvalevrijedna, dostojna čovjeka, ili ona postoji i izvan naše domene? Ne može li se dogoditi da smo se i mi udaljili od Krista pa nudimo nešto svoje? Sve su to

pitanja koja zahtijevaju odgovor ukoliko želimo riješiti svoju katehetsko-dijakonalnu muku.

Ne znam koliko svaki pojedini od vas ovdje nazočnih ima uvida u svoje bivše učenike svih faza i svih uzrasta. Mislite li da među njima nema ovisnika o drogama? Jeste li sigurni u to? S mnogim ovisnicima s kojima sam do sada kontaktirao svi do jednoga bili su nekada vjeroučenici. Tim ne želim reći da su ovisnici zato što su bili nekada vjeroučenici, nego jednostavno konstatirati da i među našim bivšim vjeroučenicima postoje ovisnici o psihoaktivnim supstancijama. To je za nas kao katehete upozorenje, upit, ispit savjesti, stila ophođenja, sadržaja pouke, načina življenja. Znamo da su neki iz iste grupe postali izvanredni kršćani dok su se drugi odali posve oprečnom obliku života. Što to znači? Znači da svaki oblik kateheze nije jednako primjenljiv na sve ljude, bez obzira na njihova genetska, biološka, psihološka, društvena i ne znam koja druga svojstva.

Kao što ne postoji jedinstveni tretman za sve ovisnike, tako ne može postojati niti jedinstvena metoda za sve profile vjeroučenika. Jednom je dostatna lijepa riječ, jednom upozorenje, jednom čvrsta ruka, ali nekome se treba biti ama baš sve. Jer on nije imao niti oca, niti majke, niti lijepe riječi, niti kriterija ponašanja, niti motivatora usvajanja kreposti, niti prilike za to, niti topline, niti pohvale, niti pratioca. Kad se ovo sve skupa zbroji kod jedne osobe koja kao i svaka druga po svojoj prirodnoj sklonosti teži k tome da bude netko, da osjeti sreću, da je traži bilo gdje i na bilo koji način, jer je zato rođena, onda nije čudo da posegne i za konzumiranjem opijata.

Bilo je prije rečeno da prva iskustva s drogama stvaraju euforijske osjećaje. Zamislite si mladića koji nikada nije doživio ushićenje, sreću, toplinu, da bude željen, da bude iščekivan, kada mu se onda sve to, makar i lažno – putem opijata – ponudi, što mu drugo preostaje nego da si to zaželi, da to eksperimentira i da to, potom, traži uz rizik vlastite slobode. Zar među našim vjeroučenicima ne može biti takvih osobnosti? Jasno da može i očito je da ih ima. Kakve su onda šanse kateheze da umjesto lažne euforije ponudi stvarnosti ili nadu koja će namjesto sputavanja nuditi oslobođenje, umjesto degradiranja, činiti čovjeka slikom Božjom, kruhom sveukupnog stvaranja? Možda ni sami nismo svjesni onoga što nam je stavljeno na raspolaganje, možda ni sami nismo uvjereni da biti pozvan, biti članom Kristove zajednice, biti spašenim, biti od smrti otkupljenim jest odgovor na iskonske ljudske upite, potrebe i traženja. Kad se stvar svede na ideju, na formulu, na nauku, na povremeni susret, onda umjesto da motivira, ona koči, umjesto da oslobađa, ona sputava, umjesto da raduje, ona plaši, umjesto da objedinjuje, ona čini indiferentnima. Evo razloga da se drugdje potraži rješenja koja mogu biti i fatalna.

Crkvena tradicija pod vidom preventive s obzirom na devijantnost nudi mnoštvo modela. Ja sam u zadnjem dijelu ovoga izlaganja pokušao prikazati samo jedan. Ako bismo bili dosljedni svojim izvorima, onda bi i „specijalizirane ustanove” sigurno imale manje posla. Pa to je zapravo ono što ugroženi mladi s pravom mogu očekivati od Crkve koja „dijakoniju” smatra svojim poslanjem.